

Page No 125

મોતે મબૂરી કરનારાઓને

[લેખ : મહાશય]

૯૯૫૪૨

જનસંખ્યા ;
નરસિંહ કાશીદાસ પરીખ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૫૪૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જાતે મજુરી ફરગારાખોને

વિષય ૨૮:૯ :

જામનાદાસ જામવાનદાસ સેમારક માળા—૧

જાતે મજૂરી કરનારાઓને

[મૂળ લેખક : મહાત્મા ટોલસ્ટૉય]

અનુવાદક :
નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

સં. ૧૯૮૦]

[કોમલ ૦-૩-૦

મુદ્રક: વેળાશિલા પ્રાસંગિક કાર્ય
 નવચલન મુદ્રણાલય
 સારંગપુર-અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
 અમદાવાદ
 ગુજરાતી કૅપીરાઈટ સંગ્રહ
 ૧૯૯૨

પ્રથમ આવૃત્તિ
 ૧૯૭૭

પ્રકાશક: દત્તાત્રેય બાળકૃષ્ણ કોલેલકર
 ૨ ન્યાયદોશમ, રામચંદ્રમની.

નિવેદન

અમારા શ્રી જમનાદાસ બગવાનદાસે પોતાની કમળાંતરે લગભગ અર્ધો ભાગ લોકોપયોગી એવા ઉત્તમ સાહિત્યના પ્રકાશન અર્થે અલગ કહાડી તેનું દ્રશ્ય બનાવ્યું છે. દ્રશ્યજ્ઞાની સૂચના પ્રમાણે પ્રકાશનનું કામ શરૂ થયું છે. તે રૂઢમનથી જે પુસ્તકો પ્રકટ કરવા કરોદો છે તેમાંનું આ પહેલું છે.

હાલ તુરત રશિયન વિચારક સાહુચરિન લે.એ. ટોલસ્ટોયના અન્યે.માર્ચા આપણા સમાજને ઉપયોગી થાય તેવાં પુસ્તકો પ્રકટ કરવાનું ધાર્યું છે. સગવડ પ્રમાણે બીજાં પુસ્તકો પ્રકટ કરવાની ઉમેદ છે.

પ્રકાશક

જાતે મજુરી કરનારાઓને

(ગાયને આગખો, એ તમને તારશે—જૈન પ્ર. ૮ સ્થા. ૩૨)

મજુર બાપ્તો અને બહેનો, મને મારા આવરદાની અવધ હવે પૂરી થતા આવી લાગે છે. મને થાય છે કે મરતાં પહેલાં તમારી સંક, વ્યાયલી દશા વિષે તથા તે દશામાંથી તમે ગી રીતે મુક્ત થઈ શકો તે વિષે મેં જે વિચારે કર્યા છે તે તમારી આગળ મૂકું.

તમારે વિષે મેં ખૂબ વિચારે કર્યા છે, હજીએ કરે છું. તમારથી કેટલાક વિચારે તમને કષ્ટગામી થઈ પડે એવા નેબવ છે.

રશિયા દેશના મજુરો વચ્ચે હું રહેલા છું અને બીજા કોઈ દેશના મજુરો કરતાં એમને વિષે વધારે જાણું એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ એમને કિફેશીને હું બધું કહીશ. પરંતુ અન્ય દેશના મજુરવર્ગને પણ મારું કહેલું સાવ નિરુપયોગી નહિ હોય. એવી મારી આશા છે.

જોવા સારું ધર્મરે જેને બે આંખો આપી છે અને સમજવા સારું જેને લાગણીવાળું હૃદય છે તે જોઈ શકે એમ છે કે તમારે નાહકનું ગદાવૈતરું કરવું પડે છે અને આખો જન્મારો ગરીબીમાં વીતાડવો પડે છે. તમારી તનતોડ મહેનતથી તમે જે સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરો છો તેનો લાભ તો મહેનતમજુરી ખીલકૂલ નહિ કરનારા માણસો ઉઠાવી જાય છે. એટલું જ નહિ પણ તમે એ માણસોના ગુલામ બની રહ્યા છો. આ વિપરીત દશા છે.

પણ એ દશા દૂર શી રીતે થઈ શકે ?

સહેલામાં સહેલો અને સાદામાં સાદો ઉપાય તો એ સૂત્ર કે જે લોકો તમારી મહેનતનો ખોટી રીતે લાભ ઉઠાવીને અમનચમન કરે છે તેમની પાસેથી ગેરવાજબી રીતે તેઓએ મેળવેલું અર્થ બળાતકારે ખૂંટવી લેવું. પરાપૂર્વથી ચાલતો આવેલો એ ઉપાય છે. અહુ જૂના વખતમાં રામના ગુલામોએ એવું જ કરેલું. મધ્યકાળમાં જર્મની અને ફ્રાન્સના ખેડુતો એમ જ વર્તેલા. *સ્ટેન્કા રેઝીનના વખતમાં રશિયામાં તો લોકોએ ઘણીવાર એમ કરેલું છે. હાલ પણ રશિયાના મજુરો ઘણીવાર એમ જ વર્તે છે.

* સ્ટેન્કા રેઝીન સુખરમા સૈદ્ધમાં રશિયામાં થઈ ગયા. તેની જન્મતિથિ, જન્મસ્થળ તથા પૂર્વજો વિષે કંઈ માહિતી મળતી નથી. તેના જીવનનો ઉદ્દેશ અમીરકમરાવોનો નાશ કરી મોટા હોદ્દા અધિકારી તોડી નાંખી સમાનતા સ્થાપવાનો હતો. તેણે જીવન લગભગ તરીકે રાકે હતું અને કેટલોક મુશ્કેલ મેળવી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાની તૈયારી કરેલી પણ આસપાસનાં રાજ્યોએ મળી છેવટે તેની સત્તા તોડી. તેને ૨૬ ફેબ્રુઆરી અને સને ૧૯૭૧ માં મોરુદા લઈ જઈ, તેના પર અદૃશ્ય તુલ્યમ કરી જીવતો દાટી મારી નાંખ્યો.

પીડિત મજૂરોને સહુથી પહેલો આ ઉપાય જ સૂઝે છે. પણ આ ઉપાયથી એમનો હેતુ કોઈ કાળે સર્યો નથી, એટલું જ નહિ પણ હમેશાં એવું બન્યું છે કે સ્થિતિ સુધરવાને બદલે વધારે બગડી છે. પહેલાંના વખતમાં જ્યારે રાજ્યસત્તા આટલી પ્રબળ નહોતી થઈ ગઈ ત્યારે આવાં બંડો સફળ થવાં કાંઈક શક્ય હતાં. પરંતુ અત્યારે તો સરકાર પાસે ધનના ભંડાર ભરેલા છે. રેલ્વે, તાર, પોલીસ અને મોટાં હથિયાળ્યંબ લશ્કરોની વિપુલ સાધનસામગ્રી તેની પાસે પડેલી છે. તેને વખતે બંડ ક્યે શું વળે ? બંડખોરોને રેંસીરેંસીને મારી નાંખવામાં જ આવે. આવા પ્રયત્નોનું પરિણામ એ આવે છે કે મજૂરી નહિ કરનાર વર્ગની સત્તા મજૂરવર્ગ ઉપર વધારે કાયમ થાય છે.

મજૂર ભાઈઓ, પશુબળ સામે પશુબળ વાપરી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તો દોરડે બંધાયેલો માણસ દોરડાના બંધ સખ્ત થાય એવી રીતે દોરડું ખેંચીખેંચીને તેમાંથી છુટવાનો પ્રયત્ન કરે એના જેવું છે. જેમ દોરડાના બંધ સખ્ત થયે એવો માણસ વધારે જ જકડાશે જેમ તમારી પાસેથી પણ જે પશુબળથી ઝુંટવી લેવામાં આવ્યું છે તે પશુબળથી પાછું મેળવવાનો પ્રયત્ન કરશો તો તમે શુલામીમાં વધારે અપડાશો.

પશુખળથી મળુરોની ધારણા બર નથી આવતી અને તેણે કરીને મળુરોની સ્થિતિ સુધરવાને બદલે ઉલટી વધારે બગડે છે એ હવે સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. હાલમાં મળુરોનું કલ્યાણ ઇચ્છનારાઓએ અથવા જેઓ પોતાને એમનું કલ્યાણ ઇચ્છનારા કહે છે તેમણે એમના છુટકારાનો એક નવો ઉપાય શોધી કહાડ્યો છે. તેઓનું કહેવું એવું છે કે એ મહેનતમળુરી કરનારા લોકો પાસે પહેલાં જમીન હતી પણ જે તેઓ ખોઈ એકા છે અને તેથી કરીને કારખાનાં તથા મિલોમાં રોજીંદા મળુર તરીકે કામ કરવા જવા લાગ્યા છે (સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત જેમ નિશ્ચિત છે તેમ જ મળુરોને કારખાનામાં કામ કરવા જવું પડવાનું આ લોકોને મન નિશ્ચિત છે),—તે મળુરો પોતપોતાના અંધ અને સહકારી મંળો સ્થાપે, લોકલાગણી પોતાની તરફ વાળવા સરઘસો ઇત્યાદિની ભારે ચળવળ કરે, પાર્લિમેન્ટોમાં પોતાના પક્ષવાળાઓને ચૂંટીને મોકલે અને એ પ્રમાણે દિનપ્રતિદિન પોતાની સ્થિતિ સુધરવા મહેનત કર્યા કરે તો અન્તે એક દિવસ એવો આવે કે જ્યારે તેઓ બધી મિલો અને કારખાનાં અથવા ઉત્પત્તિનાં તમામ સાધનો—જમીન સુધાં—પોતાને હસ્તગત કરી શકે; અને પછી તેઓ પૂરેપૂરા સ્વતંત્ર અને સુખી થાય. આવાં સાધનો દ્વારા મળુરોની સ્થિતિ સુધારવાના ઉપદેશમાં ઘણીએ બાબતો ન સમજાય તેવી, બેઠુદી, પરસ્પર વિરોધી અને કેવળ બેવકુફી ભરેલી છે. છતાં હમણાં હમણાં આ રીતનો પ્રચાર વધારે ને વધારે થવા લાગ્યો છે.

જે દેશમાં ઘણા લોકોએ પેઢીઓ થયાં ખેતીવાડી સાથે છોડી દીધેલી હોય છે ત્યાં જ આ ઉપદેશનો સ્વીકાર થાય છે એવું નથી. જ્યાં મજુરી કરનારા મોટા જનસમૂહો ખેતીનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર મુદ્દાં નથી કરેલો તેવો ત્યાં પણ આ ઉપદેશ લોકો સ્વીકારે છે.

જે ઉપદેશમાં સૌથી પહેલી વાત એ જ હોય કે ખેતીના સ્વાભાવિક, નીરોગી, સુખી અને વિવિધતાને લીધે આનંદ પડે તેવી મજુરી છોડીને અનારોગ્ય, ગોંધાદ્રન ગભરાઈ મરાય. એકનું એક જ કામ કર્યા કરવાનું દોવાથી કંટાળો ઉપજે અને અક્ષય યુદ્ધ થઈ જાય એવી કારખાનાની મજુરી કરવા જવું ! જે ઉપદેશ સૌથી પહેલું એ શીખવે કે પોતાની બધી જરૂરીઆતો પોતે પેદા કરી લેનારા ખેતર પોતાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા છોડીને મિલમાં શેકની પૂરેપૂરી પરતંત્રતા ભોગવવા જવું—એ ઉપદેશનો સ્વીકાર જે દેશમાં મજુરી કરનારને ખેતીમાંથી શુભરાત મળવાનો કાંઈકે સંભવ છે ત્યાં તો ન જ થવો જોઈએ એમ ઉઘાડું લાગવું જોઈએ.

છતાં રશિયા જેવા દેશોમાં જ્યાં મજુરોનો ૯૮ ટકા ભાગ ખેતી જ કરનારો છે ત્યાં પણ આ મોહક ઉપદેશ જોને ‘સમાજસત્તા’વાદ કહે છે તેનો પ્રચાર કરવાનું કામ ખેતી છોડી દીધેલા પેલા બાકી રહેલા ખે ૮૬ બહુ રાજ થઈને કરે છે.

આનું કારણ એ છે કે ખેડુત ખેતી કરવાની છોડી દે એટલે શહેરી અને મિલના જીવનને લગતી લાલચોમાં અનિચ્છાએ પણ રસાય. સમાજસત્તાવાદનું શિક્ષણ આ લાલચોનો ખયાલ કરે છે. એ કહે છે કે માણસ પોતાની જરૂરીઆતો વધારે તે તેના વિશેષ વિકાસની નિશાની છે.

આવા મળુરો સમાજસત્તાવાદના શિક્ષણનાં છુટાંછવાયાં સૂત્રો ક્યાંયથી પોતે પકડી લીધાં હોય તેનો પોતાના સાથીઓને ખાસ દિસાહપૂર્વક ઉપદેશ કરે. અને પોતે પોતાની જરૂરીઆતો વધારેલી હોવાથી તથા આ શિક્ષણનો પ્રચાર કરતો હોવાથી પોતાને તે પ્રગતિમાન સુધારક માને તથા ગામડાના જાડી રીત-ભાતવાળા ખેડૂત કરતાં પોતાને બહુ જ ઉચ્ચો માને. સદ્ભાગ્યે આવો વર્ગ હજી રશિયામાં બહુ ન્હાનો છે.

રશિયાના ખેતી કરતા લોકોના મ્હોટા ભાગને કાને' હજી આ સમાજસત્તાવાદનો ઉપદેશ પહોંચ્યો નથી. અને કદાચ આવો ઉપદેશ તેમના સાંભળવામાં આવે તોપણ તેઓ માને છે કે આ શિક્ષણથી પોતાનું કાંઈ વળે એમ નથી અને તેમને માટે તો તે તદ્દન નકારો છે.

સમાજસત્તાવાદની બધી રીતો-સંધ સ્થાપવા, ભારે ચળવળો કરી પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા સરઘસો વગેરેની મ્હોટી ધમાકો કરવી, પાર્લમેન્ટમાં પોતાના પક્ષના માણસોને ચુંટવા વગેરે—જે મારફત મિલમાં કામ કરતા માણસો પોતાની અધમ દશામાંથી છુટવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેમાંનું કશું ગામડાના સ્વતંત્ર ખેડૂતને સમજાતું નથી.

ગામડાના મળુરને જો કશાની ખાસ જરૂર હોય તો તે એક જ વાતની છે. તેમને નથી જોઈતો પોતાની મળુરીના દરમાં વધારો કે નથી જોઈતો પોતાના કામના કલાકમાં ઘટાડો. તેમને એક જ વસ્તુની જરૂર છે—જમીનની. ઘણા મ્હોટા વર્ગની પાસે પોતાના કુટુંબનો ગુજારો ચલાવી શકાય એટલી જમીન નથી હોતી. ગામડાના મળુરને તો આ મારે મહત્ત્વની વાત છે પણ સમાજસત્તાવાદના શિક્ષણમાં એ સંબંધે તો કશું જ નથી હોતું.

મજુર વર્ગની સ્થિતિ સુધારવાનો, તેમને શુલામી દશામાંથી છોડવાનો એકમાત્ર ઉપાય જમીન છે. મજુર વર્ગને સ્વતંત્ર જમીન મળવી જોઈએ. રશિયાના બધા સમજુ મજુરી કરનારા આ વાત સારી પેઠે જાણે છે.

આ વિષે એક રશિયન ખેડૂત પોતાના મિત્રને નીચે પ્રમાણે લખે છે:

“રાજ્યકાન્તિ થાય, પણ જો જમીન ખાનગી માલીકીની જ રહે તો એથી રાજ્યકાન્તિ કરવા જેવી નથી. રૂમાનીયા દેશમાં આપણા કેટલાક ભાઈઓ રહે છે. એમ કહેવાય છે કે એ દેશમાં સારા બંધારણવાળી રાજ્યપદ્ધતિ છે, ત્યાં પાર્લમેન્ટ છે, પરંતુ ત્યાં જમીન તો લગભગ બધી જ જમીનદારોના હાથમાં છે. ત્યારે પછી એ પાર્લમેન્ટ લોકોને શા ખપતી છે? છાપાંઓમાં આવે છે એ ઉપરથી તો જણાય છે કે પાર્લમેન્ટમાં એટલું બને છે કે એક પક્ષ બીજા પક્ષ સાથે લડે, પરંતુ લોકો તો વધારે ને વધારે શુલામી બનતા જાય છે, જમીનદારોના દાખ તથા વધારે ને વધારે કચડાતા જાય છે. જમીનદારો પોતાની જમીન ઉપર બંગલા બાંધે છે. તેઓ ખેડૂતને અર્ધે ભાગે, ધાતુંખરં એક વર્ષની મુદત માટે જમીન ખેડવા આપે છે. ખેડૂત જમીન સારી કરીને ખેડે તો બીજા વર્ષે જમીનદાર પોતે એ જમીન વાવે છે અને ખેડૂતને બીજા કટકો આપે છે. આ બીજારા ખેડૂતો ચોડાં વર્ષ એક જમીનદારના હાથ તથા રહે છે. કાંઈ વધ્યું થયું હોય તે સરકાર કર પેટે વસુલ કરી લે છે. ઘોડો, ગાય,

ગાંડું, હળ, કપડાં, ખાટલો, વાસણકુસણ બધું નાંખી દેવાનું ભાવે
 વેચી નાંખે છે. પછી પેલો ખીચારો ખેડુત પોતાનું ભૂખે મરતુ
 કુટુંબ લઈને ખીજા જમીનદારને વધારે સારો માની એની પાસે
 જાય છે. આ નવો જમીનદાર એને બળદ, હળ અને ખીયાં
 પૂરાં પાડે છે. પણ થોડાં વર્ષ અહીં રહે એટલે પહેલાનો પ્રકાર
 અહીં પણ બને છે. પછી ત્રીજા પાસે જાય છે અને એમ
 ચાલે છે. આ ઉપરાંત જે જમીનદાર પોતાને હિસાબે ખેતી
 કરે છે તેઓ મોસમ વખતે મળુરો રાખે છે, પણ રીવાજ
 મોસમ પૂરી થયે મળુરી ચૂકવી આપવાનો હોય છે. અને એવું
 તો ભાણે જ બને છે કે જમીનદાર મળુરને પૂરેપૂરા દામ આપે.
 બધા એવું નહિ કરતા હોય પણ ઘણાખરા તો મળુરોના
 અર્ધાઅર્ધ પૈસા ભાગે છે. અને નથી એની કાંઈ દાદ કે ફરિ-
 યાદ ! આ તમારું બંધારણ ! અને આ તમારી પાર્લમેન્ટ !

“જમીન એ પહેલી જરૂરની વસ્તુ છે અને લોકોએ તે
 મેળવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ખાણો અને કારખાનાં તો મને
 લાગે છે કે એની મેળે મળુરોના હાથમાં આવશે. મળુરોના
 હાથમાં જમીન આવશે એટલે તેઓ એના ઉપર કામ કરશે
 અને પોતાની મળુરીમાંથી સ્વતંત્ર જીવન ગુજારી શકશે. પછી
 ઘણા ખાણો અને કારખાનામાં કામ કરવા ના પાડશે એટલે
 મળુરોમાં હરિકાઈ ઘટી જશે. એને પરિણામે મળુરીના દર
 વધશે એટલે મળુરો પોતાના સંઘો સ્થાપવાનું, સહકારી ભંડોળ
 એકઠો કરવાનું અને એવું બીજું કામ કરી શકશે. પછી તેઓ
 માલેકો સાથે પણ હરિકાઈમાં ઉતરી શકશે. પછી માલેકોને
 કારખાનાં ચલાવવાં પોસાશે નહિ, એટલે તેઓ કામદારો સાથે
 સમાધાન કરશે. માટે જમીન એ તકરારનો ચૂળ પાથો છે.

આ વાત કામદાર વર્ગને બરાબર સમજાવવી જોઈએ. ખીછ રીતે તેઓ મજૂરીના દરમાં વધારો કરાવી શકશે તો એ વધારો જ્યાં સુધી તેમનો ઉત્સાહ મેળો નહિ પડે ત્યાં સુધી જ ટકી શકવાનો. વળી સ્થિતિ એવી પણ બદલાય કે એક માણસ કામ કરવા નારાજ હોય તો એની જગાએ આવવા બીજા દસ ખડે-પડે તૈયાર હોય. આવું બને ત્યારે તો મજૂરીના દર વધવાની આશા જ કેમ રાખવી ?”

રમાનીયામાં કેવી સ્થિતિ પ્રવર્તી રહેલી છે તે સંબંધે આ કાગળમાં જણાવેલી બાબત પૂરેપૂરી ખરી ન હોવાનો સંભવ છે. અને બીજા દેશોમાં પણ જુલમ આટલે દરજ્જે ન હોવાનો સંભવ છે, છતાં આપણી વાતનું તત્ત્વ તો એ છે કે કામદારોની સ્થિતિ સુધારવાની પહેલી શરત એ છે કે એ લોકો પાસે સ્વતંત્ર જમીન હોવી જોઈએ. એ બાબત આ કાગળમાં સચોટ રીતે દર્શાવાયેલી છે.

૪

આ અણપદ ખેડુત જણાવે છે કે “તકરારનો મૂળ પાયો જમીન છે.” ત્યારે ભણેલા સમાજસત્તાવાદીઓ . જણાવે છે કે તકરારનો મૂળ પાયો ખાણો અને કારખાનાં છે. જમીન તો પછી આવે. સમાજસત્તાવાદીઓના કહેવા પ્રમાણે કામદારોના હાથમાં જમીન આવે તો સાર એ લોકોએ પ્રથમ તો મુડીવાળાઓ સાથે મિલો અને કારખાનાંનો કબજો મેળવવા લડવાની જરૂર છે

અને આ વસ્તુઓનો કચ્છો મેળવી સત્યા પછી જ કામદારો જમીનનો કચ્છો મેળવી શકશે. લોકોને જોઈએ છે જમીન, પણ તેમને કહેવામાં એવું આવે છે કે જમીન મેળવવા સારૂ પ્રથમ તો જમીનનો ત્યાગ કરો. પછી એ સમાજસત્તાવાદી પયગમ્યરો ભવિષ્ય બાપે છે કે બીજી અટપટી રીતે એ જમીન પાછી તમારા હાથમાં આવશે. અને તે સાથે મિલો અને કારખાનાં પણ તમારા હાથમાં આવશે—જોકે લોકોને તો એ જોઈતાં જ નથી. જમીન ઉપર કામ કરનારા મજૂરોને જોઈએ છે એ જમીનની માલિકી. પણ તે મેળવવા સારૂ એને બીજી ઉપયોગી એવી મિલો અને કારખાનાંની માલિકી મેળવવાનું સમજવવામાં આવે છે. આ જોઈતે તો વ્યાજખાઉ લોકો આડાઅવળા કાંટાબાજી કરે છે તેનું સ્મરણ થાય છે. કોઈ વ્યાજખાઉ પાસે તમે હજાર રૂપીઆ લેવા જાઓ તો એ કહેશે કે “હું તને એમ ને એમ એક હજાર રૂપીઆ તો ન ધીરું, પણ તું પાંચ હજાર રૂપીઆ લઈ જા. તેમાંથી હજાર રૂપીઆનો રેશમી કાપડ, સાબુ વગેરે માલ—જેની પેલા માણસને કશી જ જરૂર નથી તે—આપું અને તું એ માલ લેવાનું કબૂલ કરે તો જ તારા માન્યા પ્રમાણે રૂપીઆ એક હજાર રોકડા આપું.

એ જ પ્રમાણે સમાજસત્તાવાદીઓ—જેમના મગજમાં એવું ભૂત ભરાયું છે કે મિલો અને કારખાનાંની જેમ જ જમીન પણ મજૂરી કરવાનું સાધન છે—તેઓ, જે મજૂરોને જમીનની માલિકી જોઈએ છે તેમને સલાહ આપે છે કે તમે પ્રથમ જમીન ઉપર મજૂરી કરવાની છોડી દો, જે કારખાનાંમાં તોપે, બુંદુકો, અક્ષર, સાબુ, આરસી, રીઅન અને એવી મોજશોખની

વસ્તુઓ અને છે તેનો કબજો લેવા પ્રયત્નશીલ થઈ જાઓ. અને ત્યારપછી જ—જ્યારે આ મનુરોને આગસીઓ, રીપન વગેરે વસ્તુઓ ઝપાટાખેડ તૈયાર કરતાં આવડી જશે અને જમીન ઉપર કામ કરવા માટે નાલાયક થઈ જશે ત્યારે—તેઓ જમીનનો કબજો પણ મેળવી શકશે.

૫

જે મનુર વિશાળ ખેતરોમાં, ખાસનાં બીડોમાં અને જંગલોમાં કામ કરવાનું છોડી દે છે એ મનુરને દશ વર્ષ પછી અથવા કોઈ કોઈ વાર તો કેટલીય પેઢીઓ પછી પોતાના માલેક તરફથી ગંદી, રોગી હવાવાળા લતામાં એક નહાતું ઘર મળે અને તેની આગળ બે કુલના છોડ કે ચાર પાંચ શાકના વેલા વાવી શકે એટલી ત્રણ ચાર વાર જમીન મળે, ત્યારે એ મનુરને જે આનંદ થાય છે તેની આપણને ગમે તેટલી નવાઈ લાગે છતાં એ સમગ્ર શકાય એવી વસ્તુ છે.

પોતાની જમીન ઉપર માણસ વસે અને તેની ઉત્પન્નમાંથી પોતાનો ગુજારો ચલાવે એના જેવું સુખ અને સ્વતંત્રતાનું ખીજું સાધન અત્યારે નથી અને કોઈ કાળે નહિ હોય. જૂના વખતથી સહુ લોક આ વસ્તુથી વાકેફ છે અને તેથી જ માછલી જેમ પાણી તરફ વળે તેમ મનુષ્યો હમેશાં ખેડત જીવન અથવા જે વધારેમાં વધારે એના જેવું હોય તે તરફ વળ્યા છે અને ભવિષ્યમાં વળશે.

પરંતુ સમાજસત્તાવાદીઓ તો કહે છે કે મનુષ્યના સુખને અર્થે દોરઠાંખર અને ઝાડપાનની વચ્ચે—જ્યાં માણસની મુખ્ય જરૂરીઆતો જમીન ઉપર કામ કરીને પૂરી પાડી શકાય એમ છે ત્યાં—માણસને રહેવાની કશી જરૂર નથી. તેઓ કહે છે કે માણસે ઉદ્યોગના મથકમાં રહેવાની જરૂર છે. ત્યાં હવા અગરેલી હોય તેની કશી શીકર નહિ. ત્યાં માણસે પોતાની જરૂરીઆતો દિનપ્રતિદિન વધાર્યે જ જવી, પછી એ જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા સાર કારખાનામાં ગાંડાની માફક કામ કરવું પડે તેની શીકર નહિ. અને કારખાનાની જગ્યામાં ફસાયેલો મજૂર આ ઉપદેશ સાચો માનીને કામના કલાક સાર અને મજૂરીના દર સાર માલેક સાથે કરુણાજનક કળીઓ ચલાવવામાં પોતાની તમામ શક્તિ ખર્ચી નાંખે છે અને આ બધો વખત તે એવી શ્રમણામાં રહે છે કે પોતે બહુ જ અગત્યનું કાર્ય કરે છે. ખરી રીતે તો જેમની જમીન ખુંચવી લેવામાં આવી છે એવા મજૂર વર્ગે એક જ માત્ર અગત્યના કાર્ય પાછળ પોતાની શક્તિ ખર્ચવાની જરૂર છે. એ કાર્ય તે એ કે પોતે કુદરત તરફ ડોઘ પણ રીતે પાછો વળે અને ખેતીનું કામ કરતો થઈ જાય. પરંતુ આના જવાબમાં સમાજસત્તાવાદીઓ કહે છે કે મિલમજૂરોના જીવન કરતાં ખેડૂતનું જીવન શ્રેષ્ઠ છે. એ વાત સાચી હોય તોપણ આજકાલ મિલમજૂરોની સંખ્યા એટલી બધી વધી ગઈ છે અને ખેતીનું કામ તેમણે એટલા બધા લાંબા કાળથી છોડી દીધું છે કે તેમને માટે ફરી ખેડૂતનું જીવન માળવું શક્ય જ નથી. એમ બનવું અશક્ય છે, કારણ આવી રીતે મજૂરો ફરી ખેડૂતનું જીવન સ્વીકારે તેથી એટલું જ બનવાનું કે કારખાનામાં તેઓ જે માલ ઉત્પન્ન કરે છે અને

જેને લીધે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ વધે છે તે માલ ઉત્પન્ન થતો નાહક
 ઝોછો થવાનો. અને આમ ન બને એમ માનીએ તોપણ
 બધા મિલમળુરોનું પોષણ થઈ શકે એટલી જમીન ક્યાંથી
 મળવાની ?

મિલમળુરો રરી ખેડુતનું જીવન સ્વીકારે તેથી રાષ્ટ્રની
 સંપત્તિ ઘટે એ વાત સાચી છે જ નહિ. કારણ એ લોકો
 ખેતી કરશે એનો અર્થ એવો છે જ નહિ કે એમના બચત
 વખતમાં એ લોકો એમને ઘેર કરશે ઉધમ નહિ કરે અથવા
 દારખાનામાં પણ કરશે ઉધમ કરવા નહિ બંધ. પરંતુ આવા
 ફેરફારથી જો મિલોમાં ઘણીએ નકામી અને નુકસાનકારક
 વસ્તુઓ ભારે ઝડપથી તૈયાર થતી અટકશે અથવા તો જરૂરી
 વસ્તુઓની પણ વધારા પડતી ઉત્પત્તિ અટકશે અને તેના
 બદલામાં અનાજ, શાક, ફળ, દોર વગેરે વધશે તો તેથી
 રાષ્ટ્રની સંપત્તિ જરાય ઘટવાની નથી, ઉલટી વધશે.

હવે બીજી દલીલ તપાસીએ. કહે છે કે બધા મિલમળુરોનું
 પોષણ થાય એટલી જમીન નહિ મળે. આ વાત પણ સાચી
 નથી. રશિયાની વાત છોડી દઈએ તો પણ ઘણાય મ્હોટા
 જમીનદારોના હાથમાં એટલી જમીન પડેલી છે કે રશિયાના
 તો શું પણ આખા યુરોપના મળુરોનું પોષણ તે ઉપર થઈ
 શકે. ઇંગ્લંડ અને બેલ્જિયમ જેવા દેશોમાં પણ મ્હોટા જમીનદારો
 પાસે જે જમીન છે તે ત્યાંના તમામ મળુરોને પૂરતી થઈ રહે
 એટલી છે. એક વાત માત્ર ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે અત્યારે
 જે સુધારા થયા છે તેનો પૂરેપૂરો લાભ લઈ ખેતીની કળા

બરાબર સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડવામાં આવે જોડણી ચીન હજાર વર્ષ ઉપર પહોંચાડવામાં આવી હતી. *

જેમને આ બાબતમાં રસ હોય તેમને પ્રિન્સ ક્રાપોટા 'ક્રાન્ડવેસ્ટ ઓફ એડ' અને 'ફિલ્ડ્સ, ફેક્ટરીઝ વર્કશોપ્સ' નામનાં પુસ્તકો તથા પોપોફનું 'કિચન એન્ડ ઓઈલ' નામનું પુસ્તક, એ વાંચવાની મારી ભલે છે. ખેતી બરાબર સુધારી હોય તો જમીનની ઉત્પાદક ક્રેટલે દરજ્જે વધારી શકાય એમ છે અને એક ને એક ઉપર ક્રેટલાં વધારે માણસનું ગુજરાન ચલાવી શકાય એ એ, એ પુસ્તકોમાંથી જોઈ શકાશે. વળી ન્હાના ખેડુતો જમીન સાથે રાખીને ખેતી કરે છે તેમને પણ વધારાના નફા શ્રીમંત જમીનદારોને આપી દેવો પડતો ન હો.

* [ચીનમાં પ્રાચીન કાળમાં ખેતીની કળા કેટલી સંપૂર્ણ પહોંચી હતી, તેનો ખ્યાલ 'જૈન ચાઈનામૅનના પત્રો' માંના વર્ણન ઉપરથી આવશે:

દૂર પૂર્વમાં તમે કદી ન જોયા હોય એવા સૂર્યના પ્રકાશમાં જે થોડાંધણા પ્રકાશ તમને મળે છે તેને ધૂમાડાથી તમે કલ્પિ નાંખો છો) એક મહાન નદીના વિશાળ તટ ઉપર ત્યાં હું જન્મ્યું તે ઘર છે. એવાં તો ત્યાં હજારો ઘર છે. માટી અથવા ચૂનાથી બે ન્હાનકડા, આલકાદંડ અને સ્વચ્છ એવા એ દરેક ઘરની આસપાસ બાગ હોય છે. તે નદીના પ્રદેશમાં માછલો સુધી લીલોતરીના સ ઘરોનાં ભરાં અથવા લાલ છાપરાં દેખાય છે. વળી અહીં તહીં ઝુંડનાં કોઈ ઉંચા પગોરા (બૌદ્ધ મંદિર)ના સુવર્ણ શિખર ઝળઝળ નદી ઉપર સેંદડો પૂલો હોય છે અને તરાપા તથા ન્હાની મોટી હોટ હલારોનાં તેનો સ્વચ્છ પ્રવાહ ગામડાંના સમૃદ્ધ બજારમાંથી માલ જાય છે અને બાદારથી ત્યાં લાવે છે. કારણ આખા પ્રદેશના

તેઓ પણ પોતાની ખેતીમાં મુઘરેલી ઢબ દાખલ કરી શકે. જમીનદારોને તો જમીનની ઉત્પાદક શક્તિ વધારવાની બહુ પરવા પડી નથી, કારણ તેમને તો જરાય કામ કર્યા વિના તેમાંથી પુષ્કળ સાંથ મળ્યાં જ કરે છે.

એટલે મુખ્ય દલીલ આ છે: “બધા મજુરોને પૂરી પડે એટલી છુટી જમીન મળી શકે તેમ નથી. માટે જમીનદારો જે જમીન પચાવીને ખેડે છે તેમની પાસેથી તે છોડવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં કશો માલ નથી.”

આ તો પેલા એના જેવી વાત થઈ કે લોહાનું ટાણું તોફાનમાં ટાંકે થરથર ધ્રુજતું બહાર ઉભું છે અને એક ખાલી ધરના માલીક પાસે તેઓ આશ્રયની યાચના કરે છે. તેમને પેલા માલીક કહે છે કે “તમને કોઈને આશ્રય આપવો યોગ્ય

આબાદ હોય છે અને તેમના બાપદાદાઓની ખેરેલી જમીન તેઓ ખેડે છે. તેઓ કહી શકે કે એ જમીન તેમણે અને તેમના બાપદાદાઓએ તૈયાર કરેલી છે. કારણ, તમે જોશો તો જે ટેકરીઓ પહેલાં વેરાન હતી તે ટેકરીઓ લગભગ શિખર સુધી આજે ભાત, રોરડી, નારંગી, દુપાસ અને ચઢાની ખેતીને લીધે લીલોતરીથી છવાઈ રહી છે. નદીના પટમાંથી ઉચે ચઢતાવેલા પાણીનાં ઝરણાં ટેકરીઓના ઢોળાવ ઉપર ચાંદીના કંદોરા જેવાં ચળકે છે. એક નીકમાંથી બીજી નીકમાં વહેતા પાણીના હલ્લો પ્રપાતો મારફત, હોલ્લેમાં ધમકારાજીય પડતાં પાણી મારફત અને જુદી જુદી જગાએ પાણી પહોંચાડવા માટે બાંધેલા નળ મારફત ત્યાંની જમીનને સિંચન મળે છે અને બધે લીલોતરી, ફળદ્રુપતા અને જીવન નજરે પડે છે. ન્હાના ન્હાના પુલો ઉપર થકને જતા દુર્ગમ પથો ઉપર તમે રૂંધાં જ કરો અને મનુષ્યતા અનેક જમાનાના અને આજના તેમના સંતાનોના શ્રમના અગણિત દૃષ્ટાંતો તમને નિહાળવાના મળશે.

અનુવાદક]

નથી, કારણ તમે બંધા તો મારા ધરમા સમાઈ જ રાકવાના નથી. ”

પરંતુ જેટલા માંગણી કરતા હોય તેમને દાખલ તો કરો. પછી તેઓ પોતાનો સમાસ કેવી રીતે કરી લે છે તે ઉપરથી જોઈ શકાશે કે કેટલાને જમા આપી શકાય એમ છે. બધાને આશ્રય ન આપી શકાય તેમ હોય તેટલા માર ધોડાને શું કામ ન આપવો ?

જમીનની વાત પણ એના જેવી જ છે. મળુરો કરનારાઓને જ જમીનથી દૂર રાખવામાં આવ્યા છે તે જમીન જે માટે તેને મળી રાકે એમ કરો. પછી જુઓ કે જમીન પૂરતી થઈ રહી છે કે નહિ.

વળી, અત્યારે કારખાનામાં રોકાયેલા મળુરો માટે જમાન પૂરતી નથી એ દલીલ વાસ્તવમાં સત્ય જ નથી. જો મિલમળુરોને બીજેથી ખરીદેલા ઘઉં ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવો પડતો હોય તો બીજાએ પેદા કરેલા ઘઉં ખરીદવા કરતાં શા માટે તેઓ ખતે જ જ્યાં તેમને ખાવાના ઘઉં પેદા થાય છે ત્યાં—હિંદુસ્તાન, આર્જેન્ટિના, ઓસ્ટ્રેલિયા અથવા સાઇબીરિયામાં જઈને તે જમીન ઉપર ખેતી ન કરે ?

એટલે મિલમળુરો શરી પાછા જમીન ઉપર ન વાઈ શકે એ કથનની તરફેણની બધી દલીલો બિનખાયાદર હોય છે. ઉલટું આવો ફરકાર સમાજનું હિત ઘટાડવાને બદલે વધારશે જ અને હિંદુસ્તાન અને રશિયા તથા એવા બીજા દેશોમાં જ્યાં દુકાળ રોજના થઈ પડ્યા છે ત્યાંના દુકાળનો અંત આણશે. ખેતી-પ્રધાન દેશોમાં દુકાળનું દુઃખ રોજનું થઈ પડ્યું છે એ જ

મોટી સાખીતી છે કે અત્યાચારી જમીનની વહેંચણીમાં ક્યાંક બારે દોષ રહેલો છે.

એ વાત સાચી છે કે ઇંગ્લંડ, ખેતીજમ તથા અમેરિકાનાં કેટલાંક સંયુક્ત રાજ્યોમાં ન્યાં મિલકતોએ વિશેષે કરીને વિકાસ થયેલો છે ત્યાં મિલમજુરોનું જીવન એટલી બધી વિકૃતિને પામી ગયું છે કે તેમનું જમીન ઉપર પાછા ફરવું આપણને બહુ મુશ્કેલ જણાય. પરંતુ મજુરોને માટે ખેડૂતનું જીવન સ્વીકારવું બહુ મુશ્કેલ હોય તેથી કાંઈ આવો ફેરફાર કોઈ દિવસ સાધી શકાય એમ જ નથી એવું માનવાને કશું કારણ નથી. આ ફેરફાર સાધવાને માટે પ્રથમ તો એ જરૂરનું છે કે મિલ-મજુરો અરાબર સમજી જાય કે તેમનું કલ્યાણ આ સિવાય બીજી કોઈ રીતે નથી થવાનું. અને સમાજસત્તાવાદના સિદ્ધાન્ત મુજબ જે શીખવવામાં આવે છે કે કારખાનાંની ગુલામી એ સનાતન અને ધ્રુવ છે, એનું દુઃખ ઓછું કરી શકાશે પણ નાબુદ તો નહિ જ કરી શકાય, એ વસ્તુ એ લોકોએ સ્વીકારી લેવાને બદલે મૂળ ઉપાયની સિદ્ધિની શોધમાં મંડ્યા રહેવું જોઈએ.

ત્યારે, જે મજુરોએ જમીન છોડી દીધી છે અને જેઓ કારખાનાંમાં કામ કરી પોતાનું યુજ્જ્વાન ચલાવે છે તેમને જરૂર, મજુરસંઘોની, હડતાળોની અથવા પહેલી મેને દિવસે વાવટા સાથે કહાડવામાં આવતાં બાલિશ સરથસોની નથી, પરંતુ એક જ ચીજની જરૂર છે. એ ચીજ, કારખાનાંની ગુલામીમાંથી છૂટવાના અને જમીન ઉપર ફરી વસવાટ કરવાના ઉપાયની શોધ કરવી, એ છે. એમાં મુખ્ય નડતર જેઓ જાતે જમીન ઉપર કામ કરતા નથી એવા જમીનદારો જમીન

પચાવીને બેઠા છે તેમની તરફની છે. મળુરોએ સરકાર પાસે આની માગણી કરવાની છે. આમાં તેમની પોતાની નહિ એવી કોઈ પારકી વસ્તુની માગણી તેઓ કરતા નથી; પરંતુ તેમના પોતાના શાશ્વત અને જન્મસિદ્ધ એવા સ્વાભાવિક હકનીજ તેઓ માગણી કરે છે. જમીન ઉપર વસવાનો અને ખાંજની ખરવાનગી વિના તેની ઉત્પન્ન ખાવાનો તો પશુને પણ હક છે.

મળુરોના પ્રતિનિધિઓએ પાર્લિમેન્ટમાં આને માંદ મહેનત કરવાની જરૂર છે. જે વર્તમાનપત્રો મળુરપક્ષનાં હોય તેમણે પણ આજ ઉપદેશ આપવો જોઈએ. અને મિત્રમળુરોએ પોતાનો બધો પુરુષાર્થ આ દિશામાંજ વાળવો જોઈએ.

આ તો થઈ જે મળુરવર્ગ જમીન છોડી બેઠો છે તેમની વાત. જે મળુરો—દાખલા તરીકે રશિયાના મળુર વર્ગનો ૯૮ ટકા ભાગ—જે હજી જમીન પર રહે છે તેમનો પ્રશ્ન તો માત્ર એટલો જ છે: તેઓ જમીનનો ત્યાગ ક્યાં વિના અને મિલજવનની મોહક જાળમાં ફસાયા વિના પોતાની સ્થિતિ શી રીતે સુધારી શકે?

એકજ વસ્તુ કરવાની છે. તે એ કે મહોટા જમીનદારો જે જમીન પચાવી પાડ્યા છે તે તેઓ મળુરી કરનારાઓને સોંપી દે.

રશિયામાં તમે કોઈ પણ ખેડુતને પૂછશો અથવા શહેરના કોઈ મળુરને પૂછશો કે: તારી સ્થિતિ આવી ખરાબ કેમ છે? તો એકજ કિતર મળશે કે: “જમીન નથી. અમે ક્યાં કામે લાગીએ?”

અને અહીં રશિયામાં પણ, જ્યાં તમામ લોકો, પોતાની જમીન ખુંચતી લેવામાં આવી એવી જુઓ મારી રહ્યા છે

ત્યાં એવા માણસો પડ્યા છે જેઓ લોકોની સેવા કરવાના વિચારથી તેમને એવું શીખવે છે કે તમારી ખોયેલી જમીન ખાછી મેળવવાનો ઉપાય મુઠીવાળાઓ સાથે કારખાનાંઓમાં ઝઘડો ચલાવવો, એજ છે.

પણ જે લોકો આજકાલના અસ્વાભાવિક જીવનથી ટેવાઈ ગયા તેમને તો આ નવાઈભરેલું અને અશક્ય લાગે છે. તેઓ પૂછે છે કે: “બધાજ ગામમાં રહે અને ખેતી કરે એ શું ખરેખર જરૂરનું છે?” હીક શા માટે બધા ગામડામાં જ રહે અને ખેતી ન કરે? પરંતુ એવા શોખવાળા પણ લોકો પડેલા હોય જેમને ગામડાનાં જીવન કરતાં કારખાનાની શુલામી સારી લાગતી હોય, તો તે કરતાં તેમને કાણુ રોકે છે? મુદ્દો એટલો જ છે, કે જે માણસને માણસાઈની રીતે રહેવાની ઈચ્છા હોય તેને તેમ કરવાની અનુકૂળતા હોવી જોઈએ. જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે દરેક માણસ કુટુંબકબીલાવાળો હોય એ ઈંદ્રિય છે ત્યારે આપણે કાંઈ એકેએકને પરણવાની અને છોકરાં પેદા કરવાની ફરજ નથી પાડતા. આપણે એટલું જ કહીએ છીએ, કે જે સમાજવ્યવસ્થા પ્રમાણે દરેક માણસને આટલી અનુકૂળતા ન મળી શકે એ સમાજવ્યવસ્થા ખોટી છે.

જે વખતે * ‘સફ’ પદ્ધતિ પ્રચલિત હતી તે વખતે પણ ખેડુતો માલિકોને કહેતા કે: “અમે તમારા છીએ, પણ આ જમીન તો અમારી જ છે.” આનો અર્થ એ થયો કે એક મહત્ત્વ પોતાની જાતના બીજા મનુષ્ય પ્રાણીનો કબજો ધરાવે એ ગમે તેટલું ગેરકાયદે અને ઘાતકી હોય તો પણ જે ધણી જમીન ઉપર કામ કરતો નથી તે ધણી એ જમીન ઉપર કબજોનો હક ધરાવે એ વધારે ગેરકાયદે અને ઘાતકી છે. એ વાત સાચી છે કે હમણાં હમણાંનાં કેટલાક રશિયન ખેડુતો પણ, જમીનદારોનું અનુકરણ કરીને જમીન કબજે રાખવી એ કાયદેસર ગણી તથા કોઈ તેમની પાસેથી લઈ લેશે એવો ભય રાખ્યા વિના, જમીન વેચાણ રાખવા લાગ્યા છે અને તેના વેપાર પણ કરવા લાગ્યા છે. પરંતુ બહુ ઓછી બુદ્ધિવાળા થોડાજ લોકોથી અંધ બનીને આત્મ કરે છે. રશિયન ખેડુતોનો મોટો ભાગ, ખરા ખેડુતો તો બધા—એમજ માને છે કે જે માણસ જમીન ઉપર કામ કરતો ન હોય તેની માલિકીની જમીન થઈ શકે જ નહિ અને ચર્ચા જોઈએ પણ નહિ. અને જો કે આજકાલ કામ કરનારા પાસેથી

* એક પ્રકારની ગુલામીના જેવી પદ્ધતિ. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે અમુક માણસો અમુક જમીન સાથે બંધાયલાજ ગણાય છે. એ જમીન એક ધણી બીજા ધણીને વેચે તો જમીનની સાથે આ મનુષ્ય પણ બીજા ધણીના કબજામાં જાય છે. અમુક ધણીના હાથ તળે કામ કરવાની પુરણી હોય કે ન હોય પણ પોતે જ જમીન સાથે બંધાયેલા ગણાતા હોય એ જમીન એ ધણીના કબજામાં જાય તો એ મનુષ્યને પણ તેના કબજામાં જ રહે.

નહિ કામ કરનારા જમીન પડાવી લે છે તો પણ એવો સમય જરૂર આવશે, જ્યારે ખાનગી માલેદી કરીને કબજે રાખી બેઠેલા પાસેથી જમીન લાઇ લેવામાં આવશે અને તે સાર્વજનિક ગણાશે. આમ બનશે જ અને તે થોડા સમયમાં બનશે એવું માનવામાં રશિયાના ખેડુતોની જરાયે ભૂલ નથી થતી. એ વખત આવી પહોંચ્યો છે, જ્યારે નહિ કામ કરનારા પાસે જમીનનો કબજો હોવો એમાં રહેલો અન્યાય, એમાં રહેલી મૂર્ખાઈ અને એમાં રહેલું ધાતકીપણું, પચાસ વર્ષ ઉપર સર્જીને કબજે રાખવામાં જે અન્યાય, મૂર્ખાઈ અને ધાતકીપણું લાગતું તેના જેટલું જ સ્પષ્ટ દેખાવા માંડશે. પહેલાંના જેવા જીલમ ભલે નાબુદ થયા હોય, વસ્તી ભલે વધી હોય અને માણસો વધારે સુધરેલા ભલે બન્યા હોય, પણ એક વસ્તુ તો, જમીન કબજે રાખીને બેઠેલા છે તેઓ તથા જેઓ જમીન ખોદને બેઠેલા છે તેઓ બન્ને સ્પષ્ટ જોઈ શક્યા છે,—જે તેઓ પહેલાં નહોતા જોઈ શકતા—કે ખેડુત ખીચારો આખો જન્મારો વૈતરૂં કરી કરીને મરી જાય, પણ તેની પાસે પોતાની ખેતી કરવા જમીન નથી તેથી તેને પૂરું ખાવાનું નથી મળી શકતું, ગોચર માટેની જમીન જતી રહેલી હોવાથી બાળકો અને ઘરડાં માંદાંને દૂધ પીવાનું મળી શકતું નથી, પોતાની ભાંગીતૂટી ઝુંપડીને સમારવા અને શિયાળામાં તાપણી કરવા લાકડું મળી શકતું નથી, ત્યારે બીજી તરફથી તેમની આંખ સામે જ બિલકુલ મહેનત નહિ કરનારા જમીનદારને પોતાનાં કુતરાંને પીવડાવવા દૂધ મળે છે, પોતાના ઘોડાને સાર કાચની ખારીઓવાળા તખેલા તે બાંધી શકે છે, પડોસના ભૂખે મરતા ગામડાને આખું વર્ષ ચાલે એટલો ખોરાક એક અઠવાડિયામાં વેચી મારવાનો તેને મળે છે, બકરાં ઘેરાં તે સારી રીતે પાળે

પોલીને ઉછેરી શકે છે અને હજારો એકરમાં જંગલો ફિગાડી શકે છે અને બન્ને તરફ હારબંધ ઝાડોવાળા રસ્તા બનાવી શકે છે. આ વ્યવસ્થાએકદમ નાબૂદ થવી જ જોઈએ. પહેલાં જેમ સર્ક પદ્ધતિમાં રહેલો અન્યાય, મૂર્ખાઈ અને ધાતકીપણું સહુને આંખે ઉડીને બાઝતાં હતાં તેમ હવે આ સ્થિતિમાં રહેલાં અન્યાય, મૂર્ખાઈ અને ધાતકીપણું સહુને આંખે ઉડીને બાઝે છે. માણસને જ્યારે પોતાની કોઈ પણ વ્યવસ્થામાં અન્યાય, મૂર્ખાઈ અને ધાતકીપણું રહેલાં સમજાય છે ત્યારે તે વ્યવસ્થાનો વહેલો મોડો અંત આવ્યા વિના રહેતો નથી. સર્ક પદ્ધતિનો અંત આજ રીતે આવેલો અને જમીનની માલેકીનો અંત પણ આજ રીતે અને થોડા સમયમાં આવશે.

૭

જમીનની માલેકી નાબૂદ થઈ જવી જ જોઈએ, કારણ તેમાં રહેલાં અન્યાય, મૂર્ખાઈ અને ધાતકીપણું હવે બહુ ઉધાડાં થઈ ગયાં છે. પ્રશ્ન એટલો જ છે કે એ નાબૂદ થશે શી રીતે? સર્ક પદ્ધતિ અને ગુલામગીરી માત્ર રશિયામાં જ નહિ, પણ બીજા દેશોમાં પણ સરકારના કાયદાથી નાબૂદ થયાં છે. અને એમ લાગે કે જમીનની માલેકી પણ એવી રીતે સરકારના કાયદાથી નાબૂદ કરી શકાય. પરંતુ સરકાર આવો કાયદો બાગ્યે જ કરી શકશે અથવા કરશે.

દરેક રાજ્યતંત્ર બીજાની મજૂરી ઉપર તાગડધિના કરનારા મતુષ્યોનું જ બનેલું હોય છે. અને બીજી કોઈ વસ્તુ કરતાં મીલકત જમીનના રૂપમાં હોય તો જ આવી જાતનું જીવન ગાળવું શક્ય બને છે. એકલા રાજ્યકર્તાઓ અને જમીનદારો જ જમીનની માલકી નાખુદ કરવામાં અટકાયત કરશે એમ નથી. જે લોકોને સરકાર કે જમીનદારો સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી એવા શ્રીમંતોની નોકરી કરનારા લોકો, સરકારી અમલદારો, કળાધરો, વૈજ્ઞાનિકો અને વેપારીઓ, એમને સહેજે એમ લાગે છે કે એમનું હિત જમીનની માલકી સાથે સંકળાયેલું છે. તેઓ હમેશાં એ પદ્ધતિનો ખચાવ કરશે અથવા તેથી ઓછી અગત્યની બીજી હરેક વસ્તુની નિંદા કરશે પણ જમીનની માલકીના સવાલને કદાપિ છેડશે નહિ.

હર્બર્ટ સ્પેન્સર કરીને ઇંગ્લંડનો એક બારે વિદ્વાન થઈ ગયો. જમીનની માલકીના સંબંધમાં તેના વિચારોમાં કેવું પરિવર્તન થયું હતું તે ઉપરથી આ બાબતમાં શ્રીમંત લોકોના મનનું વલણ કેવું હોય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ આવી શકે એમ છે. જ્યારે હર્બર્ટ સ્પેન્સર નૌજવાન હતો અને શ્રીમંત લોકો તથા રાજ્યકર્તાઓ સાથે તેનો સંબંધ બંધાયો ન હતો ત્યારે જમીનની માલકીના સંબંધમાં એના વિચારો પહેલેથી બાંધી દીધેલા બ્રામ્હ ખ્યાલોથી જકડાયેલા ન હતા. જમીનની માલકીની પદ્ધતિમાં રહેલો અન્યાય તેણે સાબીત કર્યો અને તે પદ્ધતિના મૂળમાં કુહાડો માર્યો. પરંતુ એક બે દાયકા વીતી ગયા અને હર્બર્ટ સ્પેન્સર તો એક અજાણ્યો નૌજવાન મટીને પ્રખ્યાત લેખક થઈ ગયો. રાજ્યકર્તાઓ અને મોટા મોટા

જમીનદારો સાથે તેનો સંબંધ બંધાયો. પછી જમીનની માલિકીના સંબંધમાં એના વિચારોમાં એટલું પરિવર્તન થયું કે પોતાના પહેલાંના જે લેખોમાં એણે ન્યાયી વિચારો દર્શાવ્યા હતા અને જમીનની માલિકીનું અન્યાયીપણું ઉઘાડું પાડ્યું હતું તે લેખોનો એણે નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો.

આમ શ્રીમંત લોકોના મોટા ભાગને ઇરાદાપૂર્વક નહિ તો પણ કોઈ આંતરિક પ્રેરણાથી જ એમ લાગે છે કે જમીનની માલિકી ઉપર તેમની વિશેષ સુખી સ્થિતિનો આધાર છે.

આ કારણને લીધે જ પાર્લિમેન્ટો, લોકકલ્યાણ માટે લાગણી હોવાનો કોળ ધાલીને, લોકોની સ્થિતિ સુધારવા માટે અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ કરે છે, ઠરાવો કરે છે અને તરેહ તરેહના ઉપાયો સૂચવે છે; પણ લોકોને ખાસ જરૂરની જે એક વાત છે કે જમીનની માલિકી નાબૂદ થઈ જાય, જે એક જ વસ્તુથી તેમની સ્થિતિ સુધરી શકે એમ છે, તે વાત તેઓ ખીલકૂલ ઉપાડતા નથી.

માટે જમીનની માલિકીના પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે પ્રથમ આવશ્યકતા એ વાતની છે, કે આ પ્રશ્નના સંબંધમાં જે ચૂપકી પ્રવર્તી રહી છે તે મટી જવી જોઈએ. જ્યાં સત્તા પાર્લિમેન્ટના હાથમાં છે ત્યાં આવી સ્થિતિ છે તો રશિયા જેવા દેશમાં જ્યાં સત્તા ઝારના હાથમાં છે ત્યાં જમીનની માલિકી સરકારના કાયદાથી રદ થવી વધારે અશક્ય છે. રશિયામાં સત્તા ઝારના હાથમાં કહેવાય છે, પણ એ નામની જ છે. ખરી સત્તા તો ઝારના સમાંસંબંધી એવા સેંકડો આગન્ટુક લોકોના હાથમાં છે.

અને તેઓ ઝાર પાસે પોતાનું જ ધાર્યું કરાવે છે. આ બધા મનુષ્યોના હાથમાં જથ્થાબધ જમીન પડેલી છે; એટલે ઝારની એવી ઇચ્છા થાય તો પણ જમીનદારોના હાથમાંથી આ લોકો એને જમીન છોડવવા દે નહિ. ઝારે જ્યારે સર્વ લોકોને છૂટા કરવાની ખેડુતોને ધરજ પાડી ત્યારે પોતાની આસપાસના માણસોની એમાં સંભતિ લેવાનું એને મુશ્કેલ તો પડ્યું જ હતું. છતાં તે એમ કરી શક્યો; કારણ જમીન તો જમીનદારોના હાથમાં જ રહેવાની હતી. જે એ ઝારના મિત્રો અને સગાંસંબંધીઓને જમીન છોડવાની હોત તો તેમને લાગી જ જત કે જે રીતે તેઓ જીવન ગાળી રહ્યા છે તે રીતે જીવન ગાળવું તેમને માટે અશક્ય થઈ પડે.

એટલે કેઈ પણ રાજ્યતંત્ર મારફત અથવા રશિયામાં ઝાર મારફત જમીનનો છુટકારો થવાની આશા રાખવી એ ફાકટ ફાંફાં છે.

જે જમીનદારો જમીન દબાવીને બેઠેલા છે તેમના હાથમાંથી બળાત્કારે જમીન છોડવવી અશક્ય છે, કારણ સત્તા હમેશાં જે લોકોના હાથમાં જમીન છે તેમની પાસેજ રહેલી છે અને રહેશે.

સમાજસત્તાવાદીઓ જે ઉપાય બતાવે છે તે ઉપાય દ્વારા જમીન છોડવવાની આશા રાખવી એ તો અંશજીમાં કહેવત છે તેમ જાડીમાંના બે પંખીની આશામાં હાથમાં આવેલું એક પંખી જતું કરવું એના જેવું છે. બવિધ્યમાં લાભ થશે એમ માની સારી સ્થિતિ છોડીને ખરાબ સ્થિતિની એ પાડી એવકુશી છે. હરકોઈ સમજી માણસ સમજી શકે એવું છે કે આ

રીતથી મજૂર વર્ગ સ્વતંત્ર થવાને બદલે માલિકોનો વધારે ને વધારે શુલામ બનવાનો અને ભવિષ્યમાં નવી વ્યવસ્થા થશે ત્યારે તેના ચાલકોનો પણ શુલામજ બની રહેવાનો.

ન્યાં પ્રતિનિધિસત્તાક રાજ્યતંત્ર હોય ત્યાં તે તંત્ર મારફત અથવા રશિયાના ખેડૂતો છેલ્લા બે ઝારના અમલ દરમ્યાન આશા રાખતા હતા તેમ ઝાર મારફત જમીનની માલિકી નાબૂદ કરવાની આશા રાખતી એ વળી વધારે મૂર્ખાઈભરેલું છે. કારણ ઝારની આસપાસના સહુ અને ઝાર પોતે મ્હોટી મ્હોટી જગીરો ભોગવે છે, જો કે તેઓ ખેડૂતોનું ભલું ઈચ્છવાનો ડોળ બાલે છે ખરા, પણ જે એક ચીજની ખેડૂતોને ખાસ જરૂર છે એ ચીજ—જમીન—તે તેઓ કદી આપવાના નથી. કારણ તેઓ જાણે છે કે માલિકોની મજૂરીનો લાભ લઈ પોતે જે એશઆરામ અને આળસની જીંદગી ગુજરી શકે છે તે જમીનની માલિકી ધારણ કરી રાખ્યા સિવાય બની શકવાનું નથી.

ત્યારે, અત્યારે જે શુલમ નીચે કચડાઈ રહ્યા છે તે શુલમમાંથી છૂટવાને સાર મજૂર વર્ગે શું કરવું ?

પ્રથમ વિચારે તો આ બાબતમાં એવું લાગે છે કે કશું બની શકે એમ નથી; અને મળુરી કરનારો વર્ગ એવો સંકટામણમાં આવી ગયેલો છે કે તેમાંથી તેમને છૂટાબારી છે જ નહિ. પરંતુ આ કેવળ બ્રાન્તિ છે. ખુનામરફી સિવાય, સમાજ-સત્તાવાદના અમલ સિવાય, રાજ્યતંત્રની મદદનાં અને રશિયામાં જારની મદદનાં ફેક્ટ ફાંશં માર્યા સિવાય બીજા પણ એક પોતાના છુટકારાનો માર્ગ છે, જેમાં માણસ તરફનું કે બીજા પ્રકારનું કોઈ વિધન નહીં શકે એમ નથી અને જે મળુરોના પોતાનાજ હાથમાં રહેલો છે અને રહેશે. એ વસ્તુ સમજવા માટે તેમના ઉપરનાં જીલમનાં કારણો મળુર વર્ગે કાળજીપૂર્વક સમજવાની જરૂર છે.

વસ્તુતઃ મળુર વર્ગની દુઃખદાયક સ્થિતિનું કારણ એકજ છે. મળુર વર્ગને જેની જરૂર છે એવી જમીન જમીનદારોને કમજો પડેલી છે. પરંતુ જમીનદારો પોતાના હાથમાં જમીન રાખી શકે છે એનું કારણ શું છે ?

પહેલું કારણ તો એ છે કે મળુરો જો આ જમીનનો ઉપયોગ કરવા કાંઈ પણ પ્રયત્ન કરે તો ત્યાં લશ્કર ખડું કરવામાં આવે, અને જે લોકો જમીન પાછી મેળવવા પ્રયત્ન કરતા હોય તેમને માર મારીને અથવા ગોળીબંદાર કરીને હાંકી મૂકવામાં આવે, અને જમીન પાછી જમીનદારોને હસ્તક કરવામાં આવે. હે મળુરો, આ લશ્કરમાં તમારી જાતનાજ લોકો હોય છે, એટલે તમે પોતેજ લશ્કરમાં દાખલ થઈને અને લશ્કરી

સત્તાધીશોના હુકમ મુજબ વર્તીને જે જમીન જમીનદારોના હાથમાં ન રહેતી જોઈએ તે તેમના હાથમાં રહેવાનું શક્ય બનાવો છે.*

લશ્કરમાં જોડાવા ઉપરાંત, જે જમીન ઉપર સહુનો હક છે એટલે કે તમારો પણ છે એ જમીન જમીનદારોના હાથમાં રાખવાનું તમે ખીજી રીતે પણ શક્ય બનાવો છો. તમે જમીનદારોની જમીન ઉપર મજૂરીથી કામ કરવા જાઓ છો અથવા તેમની પાસેથી જમીન સાથે રાખો છો. હે મજૂર ભાઈઓ, તમારે આ કરતાં એટલી જવાનું છે. પછી જમીનદારોને જમીનનો કામગીરી રાખવો નિર્ધારિત થઈ પડશે એટલું જ નહિ પણ અશક્ય થઈ પડશે અને જમીન સહુની મીલકત થઈ જશે. પરંતુ જમીનદારો મજૂરોને બદલે યંત્રો દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે અથવા ખેતી છોડી દઈને તેઓ દોરડાંછેરનું અને જંગલો ઉગાડવાનું કામ કરે એ સંભવિત છે. છતાં મજૂરો વગર એમને ખીલકુલ ચાલવાનું છે જ નહિ અને એક પછી એક ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ સહુને જમીનનો ત્યાગ કરવાની શરૂઆત પડશે.

એટલે હે મજૂરો, તમારી ગુલામીમાં છુટવાનો ઉપાય આટલી ટૂંકી વાતમાં રહેલો છે. જે તમે સમજી જાઓ કે

* ખરો ખ્રિસ્તી લશ્કરમાં ન જોડાઈ શકે એટલે કે પોતાના માણસ બાઈને મારવાને બંધાઈ ન શકે અને હથિયાર ઉપાડવા ના પાડવાની તેની ખાસ ફરજ છે એ વિષે મેં ઘણી વાર લખ્યું છે. ખાસ કરીને 'લશ્કરી સીપાહીઓને સૂચના' એ નામની મારી પત્રિકામાં ખ્રિસ્તીએ શા માટે આવી વૃત્તિ રાખવી જોઈએ એ મેં બાઈબલ ઉપરથી પૂરવાર કર્યું છે.

કર્તા.

જમીનનો કબજો કરી બેસવું એ ગુન્હો છે, તો પછી લશ્કર
જે મળુરો પાસેથી જમીન છીનવી લેવાનું કામ કરે છે તેમાં
ન જોડાઈને, અથવા તો જમીનદારની જમીન ઉપર મળુરો
કરવાનું ના પાડીને અથવા તો એ જમીન સાંચે ન રાખીને
તમે એ ગુન્હામાં ભાગીદાર ન બનો.

૯

પરંતુ, લશ્કરમાં નહિ જોડાવાની અથવા જમીન ઉપર
મળુરો કરવા નહિ જવાની અથવા જમીન સાંચે નહિ લેવાની
આ રીત સામે એ વાંધો દર્શાવી શકાય કે: આ રીત ફતેહમંદ
તોજ થાય જો આખી દુનિયાનો મળુર વર્ગ આ રીતે હડતાલ
પાડે અને લશ્કરમાં જોડાવાની અથવા માલેકની જમીન ઉપર
કામ કરવાની અથવા જમીન સાંચે લેવાની ના પાડે. પરંતુ આમ
તો બની શકવાનું નથી. ઘોડા મળુરો આ રીતનો અખત્યાર
કરવા જાય તો ખીજા મળુરો અથવા ખીજા દેશના મળુરો
ત્યાં કામ કરવા આવે અને જમીનદારોને જમીન કબજો રાખવામાં
કશે. વાંધો ન આવે. એટલે જે મળુરો જમીનનો કબજો
રાખવાના ગુન્હામાં ભાગીદાર ન બને તે મળુરો ખીજાનું દુઃખ
જરાય એાછું કર્યા સિવાય પોતાને મળતા લાભથી વંચિત થાય.

આ વાંધો તદ્દન સાચો છે, જો હું માત્ર હડતાલનોજ
ઉપાય બતાવતો હોઉં તો. પણ હું જે કહું છું તે હડતાલ નથી.
હું હડતાલની વાત નથી કરતો. પરંતુ કહું છું, કે જે લશ્કર

પોતાનાજ ભાઈઓનાં ખુન કરે છે તે લશ્કરમાં જોડાવા ના પાડો, જમીનદારોની જમીન ઉપર કામ કરવાની ના પાડો, તેમની જમીન સાંધે લેવાની ના પાડો—આ બધું કરે તે એટલા માટે નહિ કે તેમ કરવામાં તમારો ગેરલાભ સમાયલો છે અને તેથી તમે ગુલામીની દશામાં આવી પડો છો, પરંતુ આ એમ સમજીને કરે કે આવી રીતે જમીનદારોના ગુન્હામાં ભાગીદાર બનવું એ પાપકર્મ છે અને તેટલા માટે તેનાની દૂર રહેવું જોઈએ. આપણે સીધી રીતે ખુન, ચોરી કે લૂંટપટ નથી કરતા. એટલું જ નહિ પણ આવા કૃત્યોમાં ભાગીદાર બનવા પણ ઇચ્છતા નથી. કામ નહિ કરનારા જમીનની માલિકી રાખી બેસે તેમાં ભાગીદાર બનવામાં કેટલી હાનિ રહેલી છે તેનો મજબૂર લોકો બહુ ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરશે તો જમીનની માલિકી ધારણ કરવામાં અને તેને ટકાવી રાખવાના અન્યાયમાં કેટલું પાપ રહેલું છે તે વિષે જરાય સંકા નહિ રહે. જમીનદારોની જમીન ઉપર માલિકી ટકાવી રાખવી એનો અર્થ એજ થાય છે કે હજારો ઘરડાં અને બાળકો જેમને પૂરું ખાવા નથી મળતું, જેમની પાસેથી ગજા ઉપરાંતનું કામ લેવામાં આવે છે અને જેમને કમેતે મરવું પડે છે તેમની હાચાર અને કરુણ દશામાં ભાગીદાર બનવું.

જમીનદારો જમીન કબજે રાખે તેનાં પરિણામ જો આવાં માઠાં આવતાં હોય—અને માઠાં આવે છે એ તો સહુ કામને હવે સ્પષ્ટ થયેલું છે—તો પછી જમીનદારો જમીન કબજે કરે અને પોતાનો કબજો ટકાવી રાખે એમાં ભાગીદાર બનવું એ પાપ જ છે અને દરેક માણસે તેથી દૂર રહેવું જોઈએ. બારે વાજ ખાવું, વ્યભિચાર કરવો, નબળાને પીડાવો, ચોરી કરવી,

પુન કરવું અને એવાં બીજાં અનેક ખરાબ કાર્યોને કરોડો માણસો પાપ માને છે અને તેથી દૂર રહે છે. એ લોકોને તે માટે કાંઈ હડતાલ પાડવી નથી પડતી. એજ પ્રમાણે ખાનગી માલિકીની જમીનના સંબંધમાં મળુરોએ કરવું ઘટે છે. એમાં રહેલો અન્યાય તેઓ પોતે જોઈ શકે છે. તેને તેઓ પોતે દુષ્ટ અને ઘાતકી કામ માને છે. તો પછી તેમાં ભાગીદાર અનતા અટકવાને બદલે શા માટે તેને તેઓ ઠકાવી રાખે છે. ?

૧૦

હું કોઈ જાતની હડતાલ પાડવાની વાત નથી કરતો. જમીનની માલિકીમાં ભાગીદાર બનવું એ પાપ છે, એ ગુન્હે છે એનું હું ચોકપુ બાન કરાવવા ઈચ્છું છું અને એવી ભાગીદારીનો ત્યાગ કરવાનું કહું છું. અમુક સવાલનું એક રીતે નિરાકરણ કરવામાં જેમનું હિત રહેલું હોય છે તેઓ જેમ હડતાલમાં એકત્રિત થાય છે તેવી રીતે આ પ્રકારનો ત્યાગ કરવામાં સહુ એકદમ એકત્રિત થઈ શકે નહિ એ વાત સાચી છે. અને તેથી પ્રતેહમંદ હડતાલનું જેમ ધાર્યું પરિણામ આવે છે તેવું આમાં ન આવે. પરંતુ આવા ત્યાગથી જે એકત્રિતતા અથવા સંપ આવે છે તે હડતાલના કરતાં વધારે દૃઢ અને ચિરસ્થાયી હોય છે. હડતાલ દરમ્યાન માણસોમાં જે કૃત્રિમ સંપ આવે છે તે હડતાલનો ઉદ્દેશ પૂરો પડતાં તત્કાળ તૂટી જાય છે. આચરણના મેળથી અથવા તો પોતાની પ્રતીતિના સાદૃશ્યપણામાંથી

ઉદ્ભવતા ત્યાગથી જે સંપ જામે છે તે કદી તૂટતો નથી. પરંતુ તેના બળમાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ થાય છે અને વધુ ને વધુ માણસો તેમાં આકર્ષાય છે. હડતાલને લીધે નહિ, પરંતુ જમીનની માલિકી ધારણ કરવામાં મદદરૂપ અથવા ભાગીદાર બનવું એમાં પાપ છે એમ સમજી એવી ભાગીદારીનો ત્યાગ કરવાથી સંપનું બળ અને મનુષ્યની સંખ્યા બન્ને વધવાં જ જોઈએ અને વંધવાનાં છતાં એમ બનવું પણ બહુ સંભવિત છે કે જમીનદારોની મીલકતમાં ભાગીદાર બનવામાં અન્યાય રહેલો છે એમ બધા મજૂરી કરનારાઓના સમજવામાં આવ્યા છતાં પણ, બધા નહિ. પરંતુ થોડા જ મજૂરો જમીનદારોની જમીન પર કામ કરવાનું અથવા તે ગણોતે રાખવાનું છોડી દે. પરંતુ એ થોડા લોકોએ કાંઈ સ્થાનિક અથવા તાત્કાલિક હેતુને માટે આમ નહિ કર્યું હોય. એમણે તો શું થવું જોઈએ અથવા શું ન થવું જોઈએ એ બાબતના સનાતન અને મનુષ્યમાત્રને બંધનકર્તા એવા કાર્યાકાર્યના ખ્યાલથી આમ કર્યું હશે. એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ એવું બનવાનું કે આવા લોકોના ઉપદેશ અથવા દૃષ્ટાન્તથી જમીનની માલિકીમાં રહેલો અન્યાય તથા તે અન્યાયથી નિપજતાં પરિણામો. મજૂર વર્ગને ઉઘાડાં દેખાવાનાં અને તેવાની સંખ્યા વધવાની.

જમીનની માલિકીમાં ભાગીદાર બનવું એ પાપ છે, એવી ભાવના જ્યારે મજૂર વર્ગમાં પેદા થશે ત્યારે સમાજની રચનામાં કેવા ફેરફાર થશે તે આજે ચોક્કસ કહેવું અશક્ય છે. પરંતુ આ ભાવના જોટલી વ્યાપક થશે અથવા જોટલી વધારે ફેલાશે તેટલા પ્રમાણમાં ફેરફારો પણ વધુ મહત્વના થશે. એવા ફેરફારો પણ થાય કે મજૂરો તો જમીનદારો માટે કામ કરવાની અથવા

તેમની જમીન ગણોતે લેવાની નાજ પાડે અને તેથી કરીને જમીનદારને જમીન કબજે રાખવામાં કશે શયદો નહિ રહેવાથી કાં તો મળુરોને લાભદાયક શરતો તેમની સાથે કરે અથવા તો જમીન ખીલકુલ છોડી જ દે. અથવા એવું પણ બને, કે મળુર વર્ગમાંથી જે લોકો લશ્કરમાં જોડાયલા હોય તે લોકો પોતાના જાતભાઈઓ એવા મળુરો ઉપર જીલમ કરવામાં પોતાનો હિસ્સો આપવાની સાફ ના પાડી દે અને તેને પરિણામે સરકારને જમીનની માલકીનું રક્ષણ કરવાનું છોડી દેવું પડે અને જમીન બધી છુટી થઈ જાય.

અથવા છેવટે એમ પણ બને, કે જમીનને છુટી કરવી એ અનિવાર્ય છે એમ સરકાર સમજી જાય; તો સરકારના કાયદાથી જ મળુર વર્ગનો વિજય જાહેર કરવાનું તેને આવશ્યક જણાય અને જમીનની માલકી કાયદાથી રદ કરી નાંખવામાં આવે.

એટલે જમીનની માલકીમાં ભાગીદાર બનવામાં રહેલા અન્યાયનો ખ્યાલ મળુર વર્ગમાં ઉત્પન્ન થાય તેને પરિણામે, જમીનની માલકીની સંસ્થામાં વિવિધ પ્રકારના ફેરફાર થાય અથવા થવા જ જોઈએ. કેવા ફેરફાર થશે તે વિષે અત્યારે ચોક્કસ કહેવું મુશ્કેલ છે. પણ એક વાત નક્કી છે કે આ પ્રશ્નની બાબતમાં પરમાત્માની અથવા પોતાના અંતરાત્માની ઠંડેછા અનુસાર સાચા દિલથી થયેલો મનુષ્યનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નહિ જાય.

ધણી લોકોને નાપસંદ હોય એવું કાર્ય કરવાનું જ્યારે આવી પડે છે ત્યારે માણસો ધણીવાર કહે છે, “આટલા બધાની વિરુદ્ધ આપણા એકલાથી શું બની શકે?” આવા લોકો એમ

ધારે છે કે કાંઈ પણ કાર્યની કતોર, એ કાર્ય સહુ કરે અથવા કાંઈ નહિ તો ધણા કરે એમાં રહેલી છે. પરંતુ ધણા હોવાની જરૂર તો ફક્ત ખરાબ કાર્યને માટે જ હોય છે. સારા કામ માટે તો એક પણ પૂરતો છે, કારણ જે સત્કાર્ય કરે છે તેને હમેશાં ઈશ્વરનો હાથ હોય છે અને જેને ઈશ્વરનો હાથ છે તેની સાથે મોડા વહેલા સહુ મનુષ્યો આવવાના.

એટલે સમગ્રનો વિચાર કરતાં એટલું નફી છે કે મનુર વર્ગની સ્થિતિમાં સુધારા ત્યારે જ થશે, ન્યારે તેઓ પરમાત્માની અથવા તેમના અંતરાત્માની ઈચ્છા મુજબ વધુ ને વધુ વર્તતા થઈ જશે; એટલે કે આજ સુધી વર્ત્યાં છે તે કરતાં વધારે નીતિને માર્ગે વર્તતા થઈ જશે.

૧૧

મનુર લોકોએ મારામારી અને ખંડ કરીને છુટા થવાના પ્રયત્નો કરેલા છે, પણ તેમનો ઉદ્દેશ સધાયો નથી. તેઓએ સમાજસત્તાવાદની રીતોથી—એટલે કે સધો સ્થાપીને, હડતાલો પાડીને, સરકારો વગેરેના દેખાવો કરીને તથા પાલિમેન્ટમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ ચુંટીને છુટા થવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. બહુ બહુ તો આ બધાથી તેમની દુર્દશામાંથી તે વખત પૂરતી રાહત તેમને મળી છે. પરંતુ આ ઉપાયો તેમને છુટા કરી રાખ્યા નથી. એટલું જ નહિ પણ તેમની ગુલામીને આ ઉપાયોએ વધારે સજ્જડ બનાવી છે.

જમીનની ખાનગી માલેફીની પ્રથા જેને મળુર લોકો પોતે જ ધિક્કારે છે તેમાં રહેલા અન્યાયને ટકાવીને મળુર લોકોએ—દરેકે પોતપોતાની મેળે—છુટા થવાના પ્રયત્નો કર્યા છે અને કરે છે. અને આવી રીતે એક દુષ્કૃત્યમાં ભાગીદાર બનવાથી કેટલાકની સ્થિતિ—અને તેય હમેશાં તથા લાંબા કાળને માટે નહિ—કદાચ સુધરે તો તેના બદલામાં ખીજા ધણીની બગડે છે. આનું કારણ એ છે કે પોતા પ્રત્યે જેવું વર્તન આપણે ઇચ્છીએ તેવું વર્તન અન્ય પ્રત્યે આપણે રાખવું જોઈએ * એ નિયમને અનુસરીને વર્તવાથી જ માણસની સ્થિતિ—એક માણસની નહિ, પણ માનવસમાજની સ્થિતિ—કાયમની સુધરી શકે. અને અત્યાર સુધી મળુર લોકોએ જે ત્રણ રીતો અપત્યાર કરી છે તે ત્રણ રીતો આ નિયમથી વિરુદ્ધ છે.

બંડની રીત વિચારીએ. વારસામાં મળેલી અંતર્યામિ અચત રકમમાંથી ખર્ચેલી જમીનને પોતાની ખાનગી મીલકત માનનાર સામે બળનો ઉપયોગ કરવો એ પોતા પ્રત્યે જેવું વર્તન ઇચ્છીએ એવું અન્ય પ્રત્યે રાખવાના નિયમથી વિરુદ્ધ છે. બંડમાં ભાગ લેતો એક પણ માણસ એવું ઇચ્છતો નથી કે જે મીલકતને તે પોતાની માનતો હોય તે તેની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવે. આ રીતમાં ખાસ દોષ તો એ છે કે આવી રીતે ઝુંટવી લેવામાં ફરતા અને હિંસા રહેલાં છે.

ખીજી, સમાજસત્તાવાદનો આખો કાર્યક્રમ પોતા પ્રત્યે જેવું વર્તન ઇચ્છીએ તેવું અન્ય પ્રત્યે રાખવાના નિયમથી ઓછો

* સરખાવો આત્મચરુ સર્વં મૂતેષુ યઃ પश्यति ચ પश्यति ।

વિરુદ્ધ નથી. તેમનો કાર્યક્રમ આ નિયમ અનુસાર નથી તેનું એક કારણ તો એ છે, કે એ કાર્યક્રમનો પાયો વર્ગ વર્ગ વચ્ચેના ઝઘડા ઉપર મંડાયેલો છે. મળુર વર્ગમાં માલેકો પ્રત્યે તથા મળુરી નહિ કરનાર વર્ગ પ્રત્યે દ્વેષની લાગણી તે પોષે છે. એવી લાગણી માલેકોમાં મળુર વર્ગ પ્રત્યે હોય તો તે ખીલકુલ ઈષ્ટ ન ગણાય. આ કાર્યક્રમ ઉપલા નિયમથી વિરુદ્ધ છે તેનું ખીલું કારણ એ છે, કે હડતાલ દરમ્યાન મળુર શોકોને હડતાલની ફતેહ માટે પોતાના જ વર્ગના મળુરો અથવા તો જે પરદેશી મળુરો તેમનું સ્થાન લેવા ઈચ્છે તેમના પ્રત્યે બળબેરી વાપરવાની ફરજ પડે છે.

વળી, આ શિક્ષણ, પોતાની પ્રત્યે જેવું વર્તન ઈચ્છીએ તેવું અન્ય પ્રત્યે રાખીએ એ નિયમની સાથે મેળ વિનાનું છે એટલું જ નહિ પણ ઉધાડું અનીતિમય છે. કારણ, આ શિક્ષણ પ્રમાણે તો મિથો, કારખાનાં ઇત્યાદિ તમામ મળુરીનાં સાધનોનો કબજો મળુરોને મળવો જોઈએ. દરેક કારખાનું એ મળુરોની મળુરીનું ફળ છે. પણ કેવળ આ જમાનાના જ મળુરો, જેમણે કારખાનાની ખીલવણી ફરી, તે બાંધવા સાર સાહિત્યો તૈયાર કર્યાં તથા તેના બાંધકામમાં ભાગ લીધો એટલા જ મળુરોની મળુરી તેમાં નથી. તેમાં તો જૂતકાગની કેટલીએ પેઢીના મળુરો—જેમની મળુરી વગર કારખાનું અસ્તિત્વમાં આવત જ નહિ—તેમની શારીરિક અને માનસિક શક્તિ ખર્ચાયેલી છે. એટલે અમુક કારખાનાની સ્થાપનામાં આવા કેટલા કેટલા માણસોએ સહકાર કર્યો હશે તેનું પ્રમાણ નક્કી કરવું ખીલકુલ શક્ય નથી. આમ સમાજસત્તાવાદીઓના પોતાના જ શિક્ષણ ઉપરથી એમ ફલિત

ચાય કે કારખાનાં ઇત્યાદિનો કબજો કેવળ મળુરોને ન મળવો જામ્યો. પણ જમીનની માફક તે આખા રાષ્ટ્રની સામુદાયિક મીલકત ગણાવાં જોઈએ. કારખાનાંનો પ્રશ્નમાં સ્પષ્ટ જણાવનાર પ્રશ્નમાં ફેર એટલો જ છે, કે મળુરીનાં ખીજાં સાધનો સામુદાયિક બની શકે તેની રાહ જોયા પહેલાં, જમીનની ખાનગી માલેફી તો તરત નાબુદ થઈ શકે એમ છે. કારખાનાં કાયદેસર રીતે રાષ્ટ્રની મીલકત ત્યારે જ બની શકે જ્યારે સમાજસત્તાવાદીઓનું એ સાચું ન પડી શકે એવું સ્વપ્નું સાચું પડી જાય એને મળુરીનાં તમામ સાધનો—અક્ષરશઃ તમામ સાધનો સામુદાયિક બની જાય. સમાજસત્તાવાદીઓમાંનો મોટો ભાગ ધારે છે તેમ તેના હાલના માલેફો પાસેથી કારખાનાંનો કબજો છોડાવી પોતે તે હસ્તાગત કરશે તેથી કશું વળવાનું નથી. માલેફોને કારખાનાનો કબજો રાખવાનો કરો અધિકાર નથી, પણ સાથે સાથે જ્યાં સુધી મળુરીનાં તમામ સાહિત્યોને સામુદાયિક બનાવવાનું અશક્ય કાર્ય શક્ય નથી બન્યું ત્યાં સુધી મળુરોને પણ તેનો કબજો લેવાનો એટલો જ થોડો અધિકાર છે.

તેથી હું કહું છું, કે જે શિક્ષણ એવી આજ્ઞા આપે છે કે જે કારખાનામાં મળુરો કામ કરે છે તેનો કબજો, મળુરીનાં તમામ સાહિત્યોને સામુદાયિક બનાવ્યા પહેલાં તેમને મળશે એ શિક્ષણ પોતા પ્રત્યે જેવું વર્તન ઇચ્છીએ તેવું અન્ય પ્રત્યે રાખવાના સુવર્ણ નિયમથી વિરુદ્ધ છે એટલું જ નહિ પણ એકપું અનીતિમય છે.

આજ પ્રમાણે મળુર વર્ગ સૈનિક થઈ બળાકારમાં ભાગ લઈને અથવા બાહુતી મળુરી કરીને અથવા જમીન

મણે તે લઈને જમીનની ખાનગી માલેફીની પ્રથાને ટેકા આપે છે તે આ નિયમથી વિરુદ્ધ છે. જમીનની ખાનગી માલેફી આવી રીતે ટકાવવી એ આ નિયમથી એટલા માટે વિરુદ્ધ છે, કે જે એ પ્રથાનો આશ્રય છે તે પોતાની સ્થિતિ તત્કાળ પૂરતી સુધારી શકે છે, પરંતુ ખીજા મંજુર લોકોની સ્થિતિ વિશેષે બગાડે છે.

માટે, મંજુર લોકોએ પોતાના છુટકારા માટે જે જે સાધનો અત્યાર સુધી વાપર્યાં છે—સીધી બળજોરી, સમાજસત્તાવાદ પ્રમાણેની હિલચાલ અને અલગ અલગ વ્યક્તિઓએ પોતાના લાભને અર્થે જમીનદારી પ્રદત્તિના અન્યાયને ટેકા આપ્યો છે તે—એમાંના કોઈથી તેમનો ઉદ્દેશ સધાયો નથી. કારણ નીતિના મૂળભૂત સિદ્ધાન્ત સાથે આ બધા ઉપાયોનો મેળ નથી. એ સિદ્ધાન્ત એ છે કે પોતાના પ્રત્યે તું જેવું વર્તન ઇચ્છે તેવું અન્ય પ્રત્યે રાખ.

મંજુર વગર તેમની ગુલામીમાંથી છુટવા માટે કોઈ જાતનો ખાસ પુરુષાર્થ પણ કરવાની જરૂર નથી. તેમણે આ પાપમાંથી કેવળ મુક્ત રહેવાની જરૂર છે, એવું સમજીને કે એવી રીતના પાપકર્મનો ત્યાગ કરવો એ ન્યાય અને નીતિમય છે, એટલે કે પરમાત્માની ઇચ્છાનુસાર છે.

૧૨

પરંતુ આ બધાના જવાબમાં લોકો તો કહેશે કે “સંજોગોનો તો વિચાર કરો !”

“જમીનની ખાનગી માલિકી એરકાયદે છે એ વિષે માણસની ગમે તેટલી પાછી ખાતરી થઈ જાય, પરંતુ એ સૈનિક હોય તો જ્યાં મોકલે ત્યાં ને જવાનું અથવા તો જમીનદારની જમીન ઉપર કામ કરવાની ના પાડવાનું એને માટે બારે મુશ્કેલીની વાત છે. કારણ એ કામમાંથી તો એનાં બૂખ્યાં છોકરાંને ખાવાનું મળે છે. વળી કોઈ ખેડૂત પાસે પોતાનાં બેરાંછોકરાંનું ભરણપોષણ કરવા જેટલી જમીન હોય નહિ તો પછી બીજી વધારે જમીન ગણોતે લીધા સિવાય એનો છૂટકો શો ?” વાત સાચી છે કે આ બધે વાતો બહુ મુશ્કેલીની છે, પરંતુ ખોટાં કામનો ત્યાગ કરવામાં એવી મુશ્કેલી તો હમેશાં રહેલી જ છે. છતાં લોકો ખોટાં કામથી ભાગતા રહે છે. વળી આ ખોટા કામનો ત્યાગ કરવો એ તો બીજાં ઘણાં ખોટાં કામના ત્યાગ કરતાં સહેલી વાત છે. કારણ આમાં તો ખોટાં કામમાંથી નીપજતું નુકસાન—જમીન પચાવી એસવામાં ભાગીદારી ભરવી તે—બીજાં ઘણાં ખોટાં કામો જેથી માણસો અળગા રહે છે તેના કરતાં વધારે ખુદ્દાં છે. ખેડૂતોની સામે લશ્કર મોકલવાનો હુકમ છોડવામાં આવે ત્યારે એ લશ્કરમાં ભાગ લેવાની ના પાડવાની વાત જવા દઈએ. એ વાત સાચી છે કે આવી રીતે ના પાડવામાં ખાસ હિમત તથા ભોગ આપવાની તૈયારીની જરૂર છે અને દરેક માણસ એટલું કરી શકે નહિ. ત્યારે વાત એ પણ છે કે આવી રીતે ના

પાડવાના પ્રસંગ કવચિતજ આવે છે. પરંતુ જમીનદારની જમીન ઉપર કામ ન કરવું, અથવા એની જમીન ગણોતે ન લેવી, તેમાં અહુ થોડા પુરુષાર્થની અને ત્યાગવૃત્તિની જરૂર છે. જો એકવાર અથા મજૂરી કરનારા બરાબર સમજી જાય કે જમીનદારને માટે કામ કરવું અથવા તેની જમીન ગણોતે રાખવી એ પાપ છે; તો પછી જમીન ઉપર કામ કરનારા તથા જમીન ગણોતે રાખનારા માણસો દહાડે દહાડે ઓછા જ મળવાના. કરોડો માણસો એવા પડ્યા છે કે જેઓ જમીનદારની જમીન વિના પોતાનો ગુજરો ચલાવે છે. પોતાના દેશમાં કે પરદેશમાં અનેક પ્રકારે વેપાર રોજગાર કે કાર્મિ ધધિધારી કરી પોતાનું પેટીકું તેઓ કૂટી કહાડે છે. વળી જે લોકો પોતાનાં ઘરબાર છોડીને નવાં સ્થળોએ જવા તૈયાર છે તેમને તો જમીનદારોની જમીનની કશી જરૂર નથી. ત્યાં તો તેમને પૂરતી જમીન મળી શકે એમ હોય છે. ત્યાં ગરીબી હાલતમાં રહેવાને અદલે તેઓ તવગર થાય છે અને જે ગરીબીને લાગુ દેશાંતર કરવું પડ્યું તેનાં દુઃખ પણ વીસરી જવાય છે. વળી જે ખેડુતો ખેતીના કામમાં પ્રવીણ હોઈ જમીનદારની જમીન ઉપર મજૂરી કર્યા સિવાય અથવા તેની જમીન ગણોતે રાખ્યા સિવાય પોતાની થોડી જમીનમાંથી પણ ગુજરાન ચલાવી શકે એમ હોય તેઓ મજૂરી માટે જમીનદાર ઉપર કે તેની જમીન ઉપર જરાય પરાવલંબી નથી. આ ઉપરાંત જમીનદારોને પરાધીન નહિ એવા હજારો લોકો પડેલા છે—જેઓ ધાર્મિક ખ્રિસ્તીનું જીવન ગાળે છે તેઓ. દરેક પોતપોતાનું કામ કરે એમ નહિ પણ એકબીજાને મદદરૂપ બનીને તેઓ રહે છે.

જ્યાં સમાજ પરસ્પર કલહના પાશવ નિયમાનુસાર રહેતો

હોય ત્યાંજ તંગી હોઈ શકે. સાચા ખ્રિસ્તી સમાજમાં કશી તંગી હોવી ન જોઈએ. પોતાની પાસે જે હોય તે અંદર અંદર બરાબર વહેંચી લેતાં લોકો શીખ્યા કે પછી દરેકને જોઈએ તેટલું મળી રહેવાનું અને તે કપરાંત થોડું વધવાનું. જે લોકો ઇશુનો ઉપદેશ સાંભળતા હતા તે જ્યારે જૂખ્યા થયા અને ઇશુને ખબર પડી કે કેટલાક પાસે ખાવાનું છે ત્યારે તેણે બધાને ગોળકુંડાળામાં બેસી જવાનું કહ્યું અને જેમની પાસે ખાવાનું હોય તેમને એક પછી એક પોતાના પરોશીને તે આપવાનું કહ્યું, એ રીતે કે તેઓ પોતાની જૂખ મટાડીને પોતાની પછીનાને આપે. આમ ૫૨તું ૫૨તું બધાને જોઈએ તેટલું ખાવાનું મળી ગયું અને પુષ્કળ વધ્યું.

જે સમાજ આ રીતે વર્તે તે સમાજમાં તંગી રહે જ નહિ અને ત્યાં માણસોને જમીનદારની જમીન પર મજૂરી ન કરવી પડે કે તેની જમીન ગણોતે પણ ન રાખવી પડે. એટલે પોતાના બાઈને નુકસાનકારક એવું કોઈ કાર્ય કરવાના બચાવ માટે તંગી એ પ્રત્યેક કારણ હમેશાં હોઈ શકે નહિ.

અત્યારે મજૂરો જમીનદારને ત્યાં મજૂરી કરવા જાય છે અથવા તેમની જમીન ગણોતે રાખે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે આ કાર્યમાં જે પાપ રહેલું છે તે બધા સમજતા નથી તથા તે કાયથી પોતાના બાઈઓને તથા પોતાની જાતને તેઓ કેટલું નુકસાન કરી રહ્યા છે તેનો તેમને ખ્યાલ નથી. જમીનની ખાનગી માલકીમાં ભાગીદાર બનવાનાં પરિણામો કેટલાં ઉડા આવે છે તે વધારે લોકો જેમ જેમ સમજશે અને જેમ જેમ વધારે સારી રીતે સમજશે તેમ તેમ કામ

નહિ કરનારાઓની સત્તા કામ કરનારાઓ ઉપરથી સ્વાભાવિક રીતે ઘટશે.

૧૩

કામ કરનારાઓની સ્થિતિ સુધારવાનો રામબાણુ ઉપાય—
અને તેય પાછો પરમાત્માની ઇચ્છાને અનુસરે તેવો—માત્ર એક જ છે. જમીનદારો, જમીન પચાવીને બેઠા છે તેમના હાથમાંથી જમીન છોડવવી. જમીન આ પ્રમાણે છુટી કરવાનું, મળુરો જમીનદારની જમીન પર કામ કરવા તથા જમીન ગણોતે રાખવા ના પાડે તેથી બની શકે તેવું છે. પણ મળુર વર્ગ એટલું બળે કે તેમનું કલ્યાણ જમીનદારોના હાથમાંથી જમીન છુટે તેમાં રહેલું છે તથા તે છોડવવાનો ઉપાય મળુરો પોતાના જાત બાપાઓ ઉપર બળબેરી ન કરે તથા જમીનદારની જમીન પર કામ કરવા અને જમીન ગણોતે રાખવા ના પાડે તેમાં રહેલો છે એટલું બસ નથી. આ ઉપરાંત જમીનદારના હાથમાંથી જમીન છુટે ત્યારે તેની વ્યવસ્થા શી રીતે કરવી—મળુરોમાં એ જમીનની વહેંચણી શી રીતે કરવી એ પણ મળુર લોકોએ બાણુવું જરૂરનું છે.

આપણામાંના ઘણા એમ ધારે છે કે કામ નહિ કરનારા પાસેથી જમીન છોડવવી એટલું જ બસ છે. પછી સૌ રૂઝાં વાનાં થશે. પણ તેમ નથી. શ્રમ નહિ કરનારા પાસેથી જમીન લઈને શ્રમ કરનારાને આપે એમ કહેવું સહેલું છે. પરંતુ ન્યાય બરાબર

ચાય અને તવંગર લોકો શરી પાછા ઘણો જમાન ખરીદ કરી શકે નહિ અને મળુરોને પોતાની સત્તા તળે લઈ શકે નહિ એવું કરવું શી રીતે ? કેટલાકની કલ્પના એવી છે કે દરેક મળુર અથવા મળુરના સમુદાયને મોજ આવે ત્યાં કરવાની અને મોજ આવે તે જમીન ખેડવાની છુટ હોય. પુરાણા જમાનામાં એવું હતું અને અત્યારે કોસંક લોકોમાં છે. પણ તેવું ત્યારે જ શક્ય હોય જ્યારે વસ્તી ખૂબ આછી હોય અને જમીન પુષ્કળ પડી હોય અને તે બધી વળી સરખા કસવાળી હોય. પરંતુ વસ્તી વધારે હોય અને જમીન એટલા વધતા કસવાળી હોય ત્યારે તેની વહેંચણી કરવાની ખીજ કોઈ રીત શોધી કહાડવી એ જરૂરનું છે. ત્યારે માણસની સંખ્યાવાર તેને વહેંચી નાંખવા ? પરંતુ આમ કરીએ તો તો જેમને ખેતી કરતાં ન આવડતી હોય તેવાના હાથમાં પણ જમીન આવે અને આવા કામ નહિ કરનારા પોતાની જમીન સાંચે દે અથવા તવંગર માણસને વેચી દે. એટલે વળી જાતે કામ નહિ કરનારો અને પુષ્કળ જમીનની માલિકી ધરાવનારો વર્ગ બિલો થાય. ત્યારે કામ નહિ કરનારાઓને જમીન વેચવાની અથવા સાંચે આપવાની મના કરીએ ? પરંતુ તેમ કરવાથી તો જે લોકો કામ નહિ કરવા ઇચ્છતા હોય અથવા કામ કરી નહિ શકતા હોય તેમની જમીન પક્કતર રહેશે. આ ઉપરાંત મનુષ્યની સંખ્યા પ્રમાણે જમીન વહેંચી નાંખે તો પણ જમીન હમેશાં સરખા કસવાળી ન હોઈ ભાગ સરખા શી રીતે પાડી શકાશે ? કોઈ જમીન બહુ ટંકદાર હોય, કોઈ ઉજડ વેરાન હોય, કોઈ બેજવાળી હોય, કોઈ શહેરની પાસે હોઈ તેમાંથી એકરે હજાર રૂપિયા નફો મળે તો કોઈ દૂર હોઈ તેમાંથી કશો નફો ન મળે. ત્યારે જાતે

કામ નહિ કરનારાના કમળમાં જમીન ફરી પાછી ન આવી પડે, કોઈના હિતને નુકસાન ન થાય અને કજીઆ કંકાસ કે લડાઈ ઝઘડા ઉભા ન થાય તેવી રીતે જમીન શી રીતે વહેંચવી ? આ પ્રશ્નનો વિચાર તથા તેનું નિરાકરણ લોકોએ ઘણો વખત થયાં કર્યા છાધું છે અને કામ કરનારાઓમાં બરાબર વહેંચણી થાય તે માટે ઘણી યોજનાઓ રચાયેલી છે.

જમીન બધાની સામાન્ય મીલકત ગણાય અને બધા સાથે તેના ઉપર કામ કરે એવી સમાજરચનાની ઘણી યોજનાઓ છે.

નીચેની યોજનાઓ વિષે હું માહિતગાર છું :

એક યોજના સ્કોટલેન્ડના વતની વિલિયમ ઓજીલ્વી જે ૧૮ મી સદીમાં થઇ ગયો તેની છે. ઓજીલ્વી કહે છે, કે આ પૃથ્વી ઉપર જન્મેલા દરેક મનુષ્યને તે ઉપર રહેવાનો અને તેની પેદાશમાંથી પોતાનો ગુજરો ચલાવવાનો નિર્વિવાદ હક છે. કેટલાક માણસા ખૂબ જમીન પોતાની ખાનગી મીલકત તરીકે કમળે ફરી જેસે અને મનુષ્ય માત્રના આ સ્વાભાવિક હકમાં અટકાયત કરે એ ખોટું છે. દરેક માણસને પોતાને હિસ્સે આવે તેટલી જમીન ભોગવવાનો હક હોવો જ જોઈએ. કોઈની પાસે પોતાના હિસ્સામાં આવી શકે તે કરતાં વધારે જમીન હોય અને તેમાંથી પોતે લાભ ઉઠાવતો હોય અને તેના ખરા હકદાર તે જમીનની માગણી ના કરતા હોય તો આવા કમળેદારે જમીનના વાપર બદલ રાજ્યને વધારાનો કર આપવો જોઈએ.

ત્યારબાદ થોડાં વર્ષો પછી થઇ ગયેલા ટોમસ રોબ્ન્સ ફિટ્ઝને આ પ્રશ્નનો ઉકેલ જુદી રીતે બતાવ્યો છે. તે કહે છે, કે

તમામ જમાન ગામની અથવા તાલુકાની મીલકત ગણાય અને ગામ કે તાલુકા પોતાને ફાવે તેમ તેની વ્યવસ્થા કરે. આ પ્રમાણે જમીન ઉપર વ્યક્તિની ખાનગી માલકીની વાત તદ્દન નીકળી જાય.

એક વખત ૧૭૮૮માં હેક્ટર ટ્રિજ આગળ સ્પેન્સને એક પ્રસંગ બન્યો હતો તેમાંથી તેના દૃષ્ટિબિન્દુનું સુંદર ઉદાહરણ મળે છે. સ્પેન્સ એને ‘વન વિનોદ’ કહે છે. તે વર્ણવે છે:

“એક વાર જંગલમાં હું એકલો શીંગ વીણતો હતો. એટલામાં ઝાડીની પાછળથી ચડપ દબને તે જંગલનો રખવાળ આવી પહોંચ્યો. મને પૂછ્યું: “શું કરો છો?” મેં જવાબ આપ્યો: “શીંગ વીણું છું”

તેણે કહ્યું: “હા, શીંગ વીણો છો! શાહુકારી તો સા! કરો છો.”

મેં કહ્યું: “એમાં શું છે? વાંદરાં કે ખીસ્કોલીને શીંગ ખાતાં તમે રોકી શકો છો? અને હું શું એ પ્રાણીઓ કરતાં ઉતરતા પ્રકારનો છું અથવા તો મને શું ઓછા હક છે? પણ મને આમ આવીને રોકનારા તમે કોણ છો?” તેણે કહ્યું: “હું કોણ છું એ તમને હમણાં જ બતાવી આપું છું. જંગલમાં ધુસી જવા માટે જકડી બાંધીશ ત્વારે બધી ખખર પડી જશે”

મેં જવાબ આપ્યો: “પણ અહીં આવીને કોણ બેડ કરી હતી અથવા તો રોપણી કરી હતી કે હું અહીં ધુસી ગયો કહેવાઉં? આ શીંગ તો કુદરતની આપોઆપ મળતી બક્ષિસ છે. પણ કે માનવી જેની મોજ આવે તે વીણીને ખાય. જંગલ સાર્વજનિક છે.”

તેણે કહ્યું: “પણ હું કહું છું કે આ જંગલ સાર્વજનિક નથી. પોર્ટલેન્ડના ઠાકોરની માલેફાનું એ છે.”

મેં કહ્યું: ઘણી ખમા પોર્ટલેન્ડના ઠાકોરને. પણ કુદરત તો જેટલો મને પીછાને છે તેટલો જ તેને પીછાને છે. અને કુદરતના ભંડારમાં તો કાચદો એવો છે, કે ‘જેલો તે પહેલો.’ એટલે પોર્ટલેન્ડના ઠાકોરને આ શીંગો જોઈતી હોય તો તેણે તે માટે ત્વરા કરવી ઘટે છે.

અંતમાં, સ્પેન્સ કહે છે કે: જે દેશમાં હું એક શીંગ પણ વાણી ન શકું, એ દેશનું રક્ષણ કરવાનું મને કહેવામાં આવે તો હું તો બંદૂકડી દૂર ફેંકીને કોમો રહું. હું તો કહું કે પોર્ટલેન્ડના ઠાકોર જેવા, જેઓ દેશની જમીન ઉપર હક ધરાવે છે તેઓ આવીને દેશનું રક્ષણ કરે.”

આજ પ્રમાણે ‘બુદ્ધિનો જમાનો’ તથા ‘મનુષ્યના અધિકાર’ના નામાંકિત શ્લેષક ટોમસ પેઇને આ પ્રશ્નો ખુલાસો કર્યો છે. એની યોજનાની વિશેષતા એ છે કે જમીનને સાર્વજનિક માલેફાની ગણવી અને તે ઉપરના વ્યક્તિઓના ખાનગી હક ધીમે ધીમે એ રીતે નાબૂદ કરવા કે જમીન ઉપર વારસા હક કહાડી નાંખવો એટલે માલિકના મરણની સાથે જમીન ખાનગી માલેફાની મટીને સાર્વજનિક બની જશે.

ટોમસ પેઇન પછી ગયા સૈકામાં પૅટ્રિક એડવર્ડ્સે એ આ બાબત વિચારી છે અને તે ઉપર લખ્યું છે. ‘ડવની ઉપપત્તિ’* (theory) એવી છે કે જમીનની કીમત બે કારણોને લઈને અંકાય છે. એક તો જમીનના કસને લઈને અને બીજું તે

જાતવિવેકથી કરેલો ખુલાસો.

ઉપર ખર્ચવામાં આવેલા શ્રમને લઈને. જમીન ઉપર ખર્ચાયેલા શ્રમને લઈને કીંમતમાં જે વધારો થાય, તે ખાનગી વ્યક્તિની મીલકત હોઈ શકે. પરંતુ જમીનના કસને લીધે તેની જે કીમત છે તે તો આખા રાષ્ટ્રની માલિકીની છે અને આજે જેમ ચાલી રહ્યું છે તેમ તેના ઉપર કદી ખાનગી વ્યક્તિની માલિકી હોઈ શકે નહિ. તે તો આખા રાષ્ટ્રની સાર્વજનિક મીલકત જ ગણાય.

જપાનની 'લેન્ડ-રીકલેઈમિંગ સોસાયટી'ની યોજના પણ આના જેવી જ છે. એ યોજનાનો સાર એ છે કે દરેક માણસને જમીનનો પોતાનો હિસ્સો આવતો માગ રાખવાનો અધિકાર છે. તેને માટે મુકરર કરેલો કર ભરવાને તે કબ્જા થવો જોઈએ. પછી જેની પાસે વધારે જમીન હોય તેની પાસેથી પોતાના હક્કની જમીનની તે માગણી કરી શકે.

પરંતુ મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે તો સહુથી ન્યાયી અને વ્યવહારુ યોજના હેત્રી ન્યૂઝર્લની છે.

૧૪.

આવી જેટલી યોજનાઓનો મને પરિચય છે તેમાં હું પોતે તો હેત્રી ન્યૂઝર્લની યોજના વધારેમાં વધારે ન્યાયી, કમ્પાઈસકર અને તે બધા ઉપરાંત વધારેમાં વધારે વ્યવહારુ માનું છું. ટુંકાણમાં તેનું નિદર્શન આમ થઈ શકે: ધારો કે અમુક સ્થળે તમામ જમીન બે જમીનદારોના હાથમાં છે. એક જમીનદાર બહુ શ્રીમંત છે અને પરમામ વસે છે. બીજો બહુ શ્રીમંત નથી.

પોતે ગામમાં જ રહે છે અને પોતાની આગવી થોડી થોડી જમીન જેમની પાસે છે એવા સેા ખેડુતને પોતાની જમીન તે ખેડવા આપે છે. આ ઉપરાંત એજ સ્થળે છુટક મજુરો પણ રહે છે તથા કારીગરો, વેપારીઓ અને અમલદારો એવા જમીન વગરના કુંડીબંધ માણસો રહે છે. હવે ધારો કે આ સ્થળે રહેનારા તમામ માણસો એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા કે તમામ જમીન સાર્વજનિક મીલકત ગણવી જોઈએ. અને પોતાને થોડી આ પ્રતીતિ અનુસાર જમીનની તેઓએ વહેંચણી કરી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એમણે શી રીતે કરવું ?

જેમની પાસે જમીન હોય તેમની પાસેથી જમીન છોડાવી લઈ જેને ફાવે તેને તે જમીન વાપરવા દેવી ? એવું તો બની શકશે નહિ. એક જ જમીન ધણાને વપરાશમાં લેવાની ઇચ્છા થાય અને પછી તેમની વચ્ચેના ઝઘડાનો તો પાર જ ન આવે. બધા ભેગા થઈને ખેડે, કાપણી કરે અને પાક ઉતારી તે વહેંચી લે એવું પણ નહિ બની શકે. એમાં અગવડો ધણી આવશે. કારણ કેટલાકની પાસે હળ, બળદ, ગાડાં હોય અને કેટલાકની પાસે ન હોય. વળી કેટલાકને ખેતીના કામનો જોઈતો અનુભવ ન હોય; અને કેટલાકને તો એની મુદ્દલ જ માહિતી ન હોય. માણસની સંખ્યા પ્રમાણે અને જમીનના કસનું પ્રમાણ ધ્યાનમાં લઈને જમીન વહેંચી નાંખવી એ પણ બહુ કઠણ વાત છે. આવું કરવાને માટે તો જમીનના તેની જાત અને કસ પ્રમાણે ન્હાના ન્હાના વિભાગ કરી નાંખવા પડે અને પછી દરેકને સારી, મધ્યમ તથા ખરાબ; ખેડવાની, કાપણી કરવાની તથા

જંગલની એમ જુદા જુદા પ્રકારની જમીન આપવી પડે. આમ તો જમીનના ટુકડાની સંખ્યા બહુ જ વધી જાય.

વળી આ પ્રમાણે જમીન વહેંચવામાં બહુ જોખમ રહેલું છે. જેઓને ખતે મજૂરી ન કરવી હોય અથવા જેઓ બહુ તંગ હાલતમાં હોય તેઓ પેસાની ખાતર શ્રીમંત લોકોને પોતાના ભાગની જમીન વેચી દેશે એટલે ૧૨૧ પાછા મોટા જમીનદારો ક્રોધ થશે. એટલા સારૂ આ સ્થળના વતનીઓ એવું નક્કી કરે છે કે જમીન તો જે લોકોને કમળે હોય તેમના જ કબજામાં રહેવા દેવી. પરંતુ એ જમીનની પેદાશનો અમુક આંકડો ઠરાવીને તેટલી રકમ કમળેદારોએ સાર્વજનિક તીર્થોરીમાં ભરી દેવી. પેદાશનો આંકડો ઠરાવવામાં જમીન ઉપર લેવાયલા શ્રમને લીધે થયેલી પેદાશ ગણતરીમાં ન લેવી.

માત્ર તેનો કસ અને તેનું સ્થાન એ બેને લીધે થોડો નફો જ ગણતરીમાં લેવો. પછી આ રકમ સહુએ સરખે ભાગે વહેંચી લેવી.

પરંતુ આવી રીતે જેમની પાસે જમીન હોય તેમની પાસેથી પૈસા એકઠા કરવા અને પછી તે બધા વતનીઓમાં સરખે ભાગે વહેંચી નાંખવા એ બહુ અટપટું છે. વળી બધાજ વતનીઓને, સાર્વજનિક કાર્યો—જેવાં કે શાળા, મંદિર, આગ હોલ-વવાના બંબા, રસ્તાનું સમારકામ વગેરે—માટે તો પૈસા આપવાના જ હોય છે; અને તે છતાં સાર્વજનિક કાર્ય માટે નાણાં હમેશાં વૂટતાં રહે છે. માટે જમીનની આવકના પૈસા એકઠા કરી, બધા સરખે હિસ્સે વહેંચી લે અને ફરી પાછા કરના રૂપમાં તેમાંથી કાંઈક આપે તેના કરતાં, એવી યોજના રાખવી કે જમીનની

પેદાશની આવી રીતે આંકેલી તમામ રકમ સાર્વજનિક કાચ માટે વાપરવી.

આ પ્રમાણે નક્કી કરીને જેને કચરો જેટલી જમીન હોય તેના પ્રમાણમાં તેની પાસેથી રકમ માગવી, નહાના ખેડુતો પાસેથી તેની જમીનના પ્રમાણમાં નહાની રકમ અને મોટા જમીનદાર પાસેથી તેની જમીનના પ્રમાણમાં મોટી રકમ. જે લોકોની પાસે જમીન નથી હોતી તેમની પાસેથી કાંઈ માગવામાં આવતું નથી, જો કે તેમને પણ જમીનની આવકમાંથી ચાલતી તમામ સાર્વજનિક સંસ્થાઓનો લાભ તો મળે જ છે.

આ ગોઠવણનું પરિણામ એ આવે કે પેલો જમીનદાર જે પોતાના ગામમાં નથી રહેતો અને જમીન ઉપર પોતે કશો શ્રમ નથી કરતો તેને તો જમીનના કસ વગેરેને લીધે પોતાને મળતો બધો નફો આપી દેવો પડશે. એને આવો ભારે દર ભરીને જમીન રાખવી જ પરવડશે નહિ એટલે તે જમીન છોડી દેવાનો. ખાતે જમીનદાર જે પોતે બાંહેધર ખેડુત છે તે પણ પોતાની કેટલીક જમીન તો છોડી જ દેશે. પોતે જે જમીન વાપરે તે ઉપર તેની પાસે જે રકમ માગવામાં આવે તે રકમના દરતાં પોતાના શ્રમને લઈને જે જમીનમાંથી કાંઈક વધુ પેદાશ તે કરી શકશે એટલી જ જમીન તે રાખવાના.

પછી જે ખેડુતો પાસે ઓછી જમીન હશે, અથવા જેઓ પાસે મજૂરી કરનારા માણસોના પ્રમાણમાં પૂરતી જમીન નહિ હોય તથા જેઓ પાસે ખીસકુલ જમીન નહિ હોય પણ જમીન પર મજૂરી કરી ગુજરાત ચલાવવાની ઇચ્છા રાખનારા હશે તેઓ જમીનદારોએ છોડી દીધેલી જમીન રાખશે. એટલે આ

યોજના પ્રમાણે એ સ્થળના તમામ વતનીઓને જમીન ઉપર રહેવાની તથા તેમાંથી શુભરાત અલાવવાની તક મળશે. વળી જેઓ જમીન ઉપર કામ કરવાની ઇચ્છાવાળા તથા તેમાંથી કાંઈક લાભ ઉઠાવવાની શક્તિવાળા હશે તેઓજ જમીન રાખશે. દરમ્યાન સ્થાનિક સાર્વજનિક સંસ્થાઓ બહુ સુધારા પર આવી જશે. કારણ આ યોજના મુજબ સાર્વજનિક કાર્ય માટે વધુ નાણાં મળશે. આ બધા ઉપરાંત જમીનની માલિકીનો આ ફેરફાર કોઈ પણ જાતની નકરાર, કજીઆ કંડાસ કે બળજબરી વિના થશે. જે લોકો જમીન ધારણ કરીને તેમાંથી નફો નહિ કઢાડી શકે તે પોતાની રાજમુશીથી જ જમીન છોડી દેશે. આ હેત્રી ન્યાયની યોજના છે-જુદાં જુદાં માન્યો અથવા આખો માનવ સમાજ પોતપોતાની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ બનાવી તેનો અમલ કરી શકે છે.

આ યોજના ન્યાયી તથા કન્યાબુદ્ધારી છે. વળી જમીનની માલિકીની પ્રથા અને તે પ્રકારની હોય પણ અર્થજ તે સહેલાઈથી અમલમાં મૂકી શકાય તેવી છે. એટલે મારા અંગત અભિપ્રાય પ્રમાણે તો આ યોજના સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

પરંતુ આ મારો અંગત અભિપ્રાય છે. તે ભૂલભરેલો પણ હોય.

પણ હું મજબૂર લોકો, જ્યારે જમીનની વહેંચણી કરવાનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે આ અને એવી બીજી બધી યોજનાઓનો તમે જાતે જ વિચાર કરજો. તમને ઉત્તમ લાગે તે યોજના પસંદ કરજો અથવા તો તમે પોતેજ નવી યોજના શોધી કઢાડજો.

આ બધી યોજનાઓનું વર્ણન મેં એટલા જ સાર કર્યું છે કે તમે જમીનની ખાનગી માલિકીની પ્રથામાં રહેલો અન્યાય સમજો તેની સાથે જમીનની યોગ્ય વહેંચણી કરવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ તથા ગુંચો રહેલી છે તેનો પણ તમને ખ્યાલ આવે અને તેથી કરીને જમીનની વહેંચણી વગર વિચારી રીતે કરી નાંખો નહિ. કારણ તેમ કરવાથી વ્યક્તિઓ તથા સમુદાયો વચ્ચે ઝઘડા ઉભા થવાનો તથા સુધારા કરવા જતાં એક ખીજની જમીન પચાવી પડવાનો સંભવ છે અને તેમ થાય તો તો આજ છે તે ફરતાં પણ સ્થિતિ બગડે.

૧૫

હું તમને જે સમજાવવા ઈચ્છું છું તેનો સાર ફરી હું તમને કહી જાઉં. મને મળુર લોકોને મારી પહેલી સલાહ તો એ છે કે તમારે શું જોઈએ છે એ તમે સાફ સાફ સમજી લો. જે ન જોઈતું હોય તે મેળવવાની પંચાતમાં ન પડે. તમારે માત્ર એક વસ્તુની જરૂર છે: છુટી જમીનની, જેના ઉપર તમે રહી શકો અને જેમાંથી તમારો ગુજારો તમે ચલાવી શકો.

બીજી વાત એ છે કે તમારે જે જમીન જોઈએ છે તે શી રીતે મળી શકે તે તમે ચેકપેચેકપું સમજી લો. બંડ કરીને તમને એ મળી શકવાની નથી. પણ તમને બંડની ઉપાધિમાંથી બચાવી લે. તમારી ચળવળના મ્હોટા દેખાવથી, હડતાળોથી અથવા ખાલ્લે-મનમાં સમાજસત્તાવાદી પ્રતિનિધિઓ જાય તેથી પણ તમને

એ મળવાનું નથી. તમારે એકજ વાત કરવાની છે. જેને તમે પાપ માનો છો તેની સાથે સહકાર ન કરો. એટલે કે લશ્કરમાં જોડાઈ બળજોરીમાં ભાગ ન લો અથવા જમીનદારોની જમીન ઉપર કામ કરીને કે જમીન ગણોતે રાખીને જમીનની ખાનગી માલેફીમાં રહેલા અન્યાયમાં ભાગીદાર ન બનો.

ત્રીજી વાત એ છે, કે એ જમીનની વહેંચણી તમે શી રીતે કરશો તેનો પહેલેથી વિચાર કરી લો. આ બાબતનો ખરો વિચાર બાંધી શકો એ માટે એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરું છે, કે જમીનદારો જમીન છોડી દેશે એટલે એ તમારી મીલકત બની જશે એમ માની બેસવું નહિ. તમારે એ બરાબર સમજ લેવું કે જમીનનો ઉપયોગ ન્યાયની રાહે થઈ શકે અને તેની વહેંચણી સહુ વચ્ચે નિષ્પક્ષ રીતે થાય તેટલા માટે એ ખાસ જરૂરું છે કે એક તસુ જમીન ઉપર પણ કોઈની ખાનગી માલેફીનો હક ગણાય નહિ. સૂર્યની ખરમી તથા હવાની માફક જમીન સહુના સાર્વજનિક ઉપભોગની ગણાય તો જ અત્યારની યોજનાઓમાંથી કોઈ મુજબ અથવા તમે બધાએ ભેગા થઈને પસંદ કરેલી કોઈ નવી યોજના મુજબ, તમે કોઈને નુકસાન કે અન્યાય કર્યા સિવાય જમીન સહુ વચ્ચે વહેંચી શકશો.

ચોથી વાત—અને તમારે જે જોઈએ છે તે મેળવવા સારું સહુથી મહત્વની વાત—એ છે, કે તમારે બંદ ઉઠાવીને, કાન્ટિ કરીને કે સમાજસત્તાવાદીની કોન્ટ્રીફેક્શન દ્વારા રાજ્ય કરનારો સાથે લડવામાં તમારી શક્તિ વાળવી નહિ, પરંતુ સાંઈ જીવન ગાળી તમારી પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન

કરવો. લોકો દુઃખી થાય છે એનું કારણ એજ છે કે તેઓ ખરાબ જીવન ગાળે છે. એવું માનવું કે પોતાની દુઃખી દશાનું કારણ આપણા પોતાનામાં જ નહિ પણ બાહ્ય પરિસ્થિતિમાં છે એના કરતાં વધુ નુકસાનકારક બીજો કોઈ ખ્યાલ નથી. એક વખત અમુક વ્યક્તિએ કે સમાજે એમ માની લીધું કે તેમને સહેવાં પડતાં દુઃખ બાહ્ય પરિસ્થિતિમાંથી ઉદ્ભવે છે અને પછી એ બાહ્ય પરિસ્થિતિ બદલવા તેમણે લક્ષ આપવા માંડ્યું તથા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો કે દુઃખ વધવા માંડવાનું. તેથી ઉલટું, કોઈ વ્યક્તિ કે સમાજ સાચી રીતે પોતાના તરફજ વળશે અને પોતામાંથીજ અથવા પોતાની ગ્રહેણીકરણીમાંથી પોતાના દુઃખના ઉપાય શોધવાનો પ્રયત્ન કરશે એટલે તેને દુઃખનાં કારણો તરત જડશે અને તેનાં દુઃખ પણ શીટશે.

આઈબિલમાં લખ્યું છે કે “પ્રથમ તું ઈશ્વરના રાહ અને તેનું સત્ય શોધ, પછી તને બધું મળી આવશે.” માનવ જીવનનો આ મૂળભૂત નિયમ છે. ઈશ્વરી સંકેતથી વિરુદ્ધ એવું ખરાબ જીવન ગાળો, પછી ચાહે તેટલી મહેનત કરો પણ જે કસ્યાણની શોધમાં તમે છો તે નહિ જ મળે. પ્રભુની ઈચ્છાને અનુકૂળ એવું શુદ્ધ અને નીતિમય જીવન ગાળો પછી કસ્યાણની પ્રાપ્તિ માટે કોઈ ખાસ પ્રયત્ન કર્યા વિના પણ આપોઆપ એ તમને આપી મળશે; અને તમારી કલ્પનામાં પણ નહિ હોય એ રસ્તે તમને તે મળશે. આપણે માતાએ કે અમુક બારણાની પાછળ આપણી જોઈતી વસ્તુ પડેલી છે, વળી આપણી પાછળ કંઈક મોટું ટાળું તે બારણા તરફ આપણને ધકેલતું હોય અને તે બારણા સાથે આપણને કચડી નાંખતું હોય તેવે ખતે તે

આરણ્ય ધકેલીને ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો કરવો એ બહુ જ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જેની પાછળ આપણું કસ્યાણુ રહેલું આપણે માની લીધું છે એ આરણ્યને જેમ જેમ વધારે ધકેલી ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ તેમ તેમ તે ઉઘડવાની આશા ઓછી થતી જાય છે. કારણ એ આરણ્ય તો ધકેલવાનું નહિ પણ આપણી તરફ ખેંચીને ઉઘાડવાનું હોય છે.

એટલે કસ્યાણુની પ્રાપ્તિને માટે માણસે બાહ્ય પરિસ્થિતિ સુધારવાની પંચાતમાં પડવાની જરૂર નથી. પોતાની જાતને જ સુધારવાની છે. પોતે કાંઈ ખોટું કરતો હોય તો તે કરતાં અટકવું અને સાફ ન કરતો હોય તો તે કરતા થઈ જવું. માણસને સાચા કસ્યાણુ તરફ લઈ જનારાં જે આરણ્ય છે તે દમેશ પોતાની તરફ જ ઉઘાડવાનાં હોય છે.

આપણે કહીએ છીએ કે મજુરોને સરકારે અથવા તવંગર લોકોએ શુલામીમાં જકડ્યા છે. પણ આ સરકાર અને તવંગર લોકો પણ ક્યાંથી આવ્યા છે? શું તે એવા રાક્ષસી બળવાળા છે કે તેમનામાંનો એકેક કુંડી કુંડી કે સેંકડો સેંકડો મજુરોને કબજે રાખી શકે? શું તેમની સંખ્યા અતિ ઘણી મોટી છે અને મજુરોની સંખ્યા બહુ ન્હાની છે? અથવા શું આ રાજ્ય કરનારા અને તવંગર લોકોને જ બધું કામ કરતાં અને મનુષ્યને જોઈતી બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરતાં આવડે છે? આ ત્રણમાંની એકેક વસ્તુ નથી. એ માણસો રાક્ષસી બળવાળા નથી જ. કલટા અશક્ત થઈ ગયેલા બળહીન મનુષ્યો છે. તેમની સંખ્યા વધારે નથી એટલું જ નહિ પણ મજુરો કરતાં તો સેંકડોગણી ન્હાની છે. અને સમાજને જોઈતી વસ્તુઓ તો

તેઓ નહિ પણ મજૂર લોકો જ પેઢા કરે છે. તેમનામાં તો નથી કશું ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ કે નથી કશું ઉત્પન્ન કરવાની વૃત્તિ. મજૂરોએ ઉત્પન્ન કરેલું તેઓ તો ખેડા ખેડા ખાય છે. ત્યારે આ નબળા, આળસુ લોકોની ટોળી, જેનામાં કશું કરવાની શક્તિ કે વૃત્તિ નથી તે શી રીતે કરોડો મજૂરો ઉપર સત્તા ચલાવે છે? આનો જવાબ માત્ર એક જ છે. પોતાના જીલમગારો જે ધોરણને અનુસરીને જીવન ગાળે છે તેજ ધોરણ અનુસાર મજૂર લોકો પણ રહેવા ઇચ્છે છે. મજૂરી નહિ કરનારા એવા રાજ્યકારભારીઓ અને તવંગર લોકો જેટલે દરજ્જે નબળા અને ગરીબોની મજૂરીનો લાભ લૂંટ છે એટલે દરજ્જે મજૂર લોકો નથી લૂંટી શકતા તેનું કારણ એ નથી, કે મજૂર લોકો એ વસ્તુને ખરાબ માને છે પરંતુ રાજ્યકારભારીઓ અને તવંગર લોકો બાકીના લોકો કરતાં ચતુર અને લુચ્ચા હોય જે રીતે પોતાનું કાર્ય કહાડી લે છે એ રીતે મજૂર લોકોને કહાડતાં નથી આવડતું. રાજ્યકારભારીઓ તથા તવંગર લોકોની સત્તા મજૂર વર્ગ ઉપર ચાલે છે તેનું કારણ એજ છે કે મજૂરો પાછા પોતાના જ ભાઇઓ એવા બીજા મજૂર વર્ગ ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવવા ઇચ્છા રાખે છે. આમ જીવનનું ધોરણ એકજ જાતનું હોય મજૂર લોકો તેમના જાલીમોનો સાચો વિરોધ કરી શકતા નથી. રાજ્યકારભારીઓ તથા તવંગરો તરફથી મજૂર લોકોને ગમે તેવા કડવા અનુભવ વેઠવા પડે, છતાં પોતાના અંતરમાં તેઓ જાણે છે કે પોતે પોતાની હાથ નીચેના પ્રત્યે એજ રીતે વર્તવા ઇચ્છે છે અથવા એજ રીતે વર્તે છે. મજૂર લોકો પોતેજ એક બીજાને શુદ્ધાત્મ બનાવવાની વૃત્તિથી બદ્ધ છે; તેથી જ બળ અને સત્તાવાળા ચતુર લોકો

તેમને સહજે ગુલામ બનાવી શકે છે. જે મજૂર લોકોમાંજ રાજ્ય-કારભારીઓ તથા તવંગર લોકોના જેવાજ, પોતાના પડોશીની જરૂરીયાતોનો લાભ લઈ પોતાનું કલ્યાણ સાધવાનો પ્રયત્ન કરી રહેલા જલ્દીઓ ન હોય; પરંતુ તેઓ બધા એક બીજા સાથે ભાધ-ચારાથી રહેતા હોય, એક બીજાને સુખદુઃખે યાદ કરતા હોય અને મદદ કરતા હોય તો તેમને કોઈ ગુલામ બનાવી શકે નહિ. માટે રાજ્યકારભારીઓ તથા તવંગરોના જે જે ગુલામ તથા મજૂર લોકો પ્રસાદી રહેલા છે તેમાંથી છુટવાનો તેમને માટે એકજ રસ્તો છે. જીવનનું જે લક્ષ્યગિન્દુ અત્યારે તેઓ રાખે છે તે છોડી દે. ‘પૈસો મારો પરમેશ્વર’ એ સૂચનો ત્યાગ કરી, સાચા પરમેશ્વરને બળવા માડો.

તમારા કહેવાતા મિત્રો કહે છે અને તમે પણ-તમારામાંના કેટલાક તો ખરાજ-કહેા છો કે વર્તમાન વ્યવસ્થા આખી બદલવાની જરૂર છે. એટલે કે, મજૂરીનાં સાહિત્યો તથા જમીન નો કબજો લેવાની અને ચાલુ સરકારને મીઠાવી દધને તેને બદલે બીજી રાજ્યવ્યવસ્થા સ્થાપવાની જરૂર છે. તમે આ વાત માનો છો અને એ ધ્યેયે પહોંચવાની આશા રાખો છો તથા તે માટે પ્રયત્ન કરો છો. પણ ધારો કે તમે ઇચ્છો છો એ મળે. ચાલુ સરકારને ઉથલાવા પાડીને નવી રાજ્યવ્યવસ્થા સ્થાપો તથા કારખાનાં, ખાણો અને જમીનનો કબજો લો, તોપણ નવ઼ રાજ્યતંત્રમાં જે માણસો આવશે તે જુના ધોરણથી જુદા ધોરણે ચાલશે એમ તમે શી રીતે માની લો છો? અને એ લોકો જે એજ ધોરણ પ્રમાણે ચાલવા ઇચ્છતા હશે તો પછી પોતાની સત્તા ટકાવી રાખવાને જ નહિ, પણ મજબૂત કરવાને પણ તેઓ

પ્રયત્ન કરવાના, અને પોતાની સત્તાને બળે જેટલું ચૂસી શકાય એટલું ચૂસવાના. જેમના હાથમાં કારખાનાં અને જમીનનો વહીવટ આવશે તેઓ અત્યારના વ્યવસ્થાપકોના જેવાજ વિચારના હોઈ, અત્યારે ચાલે છે તેમ, અગ્નિ અને ગરીબ માણસોને ના છૂટકે આપવું પડે તેટલું આપીને મોટો ભાગ પોતેજ નહિ પચાવી પડે એવું તમે શા ઉપરથી માની લેા છો ? આનો જવાબ એવો આપવામાં આવશે કે “ વ્યવસ્થા એવી રાખવામાં આવશે કે આવું બધું કરવું અશક્ય હશે.” હીક. માણસ જે ભૂમિ ઉપર જન્મ્યો અને જે ભૂમિ ઉપર રહ્યો તેનો તે માલેક છે એવી ઇશ્વરી અથવા કુદરતી રચના કરતાં ખીજ કોઈ સારી રચના હોઈ શકે ? છતાં મનુષ્ય આ ઇશ્વરી રચના પણ ઉથલાવી નાંખવાના રસ્તા શોધી કહાડ્યા. જે માણસો પોતાના સ્વાર્થના ધારણે જ પોતાનું જીવન ચલાવે છે તેઓ તો માનવ સંસ્થાઓને બગાડી નાંખવાના હજાર રસ્તા શોધી કહાડશે. બાલ્ય વ્યવસ્થામાં તમે ગમે તેટલા ફેરફાર કરો તેથી માણસની દશા સુધરશે નહિ અથવા સુધરી શકશે નહિ. અને તેથી જ, હું મનુરસોડો, મારી ચોથી અને અતિ મહત્વની સલાહ તમને એ છે, કે બીજા માણસોનો—તમારા જાલીમોનો વાંક કહાડ્યા વિના તમે તમારી આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવો અને તમારી જાતને જ સુધારો.

તમે જો એમ ધારશો કે જે વસ્તુ તમારી પાસેથી બળ-જેરીથી લઈ લેવામાં આવી છે તે બીજા પાસેથી એજ રીતે લઈ લેવી એ જરૂરનું અને કાયદેસર છે; અથવા બૂલતા લોકોને

અનુસરીને તમે એમ ધારશો કે જાતિ જાતિ વચ્ચેના કલહમાં
 भाग લેવો એ, તથા ખીજાએ ગોઠવેલાં મજુરીનાં સાહિત્યો કપજો
 કરી ક્રેવાં એ જરૂરનું અને કાયદેસર છે; અથવા તમે એમ
 ધારશો કે સીપાહીની નોકરી કરવી હોય તો, કોઈને નહિ મારવાનો
 ઇશ્વરનો આદેશ છે તે માનવાની નહિ, પરંતુ તમારા ભાઈઓને
 મારવાનો તથા તેમના ઉપર બળજોરી કરવાનો તમારા ઉપરીનો
 આદેશ ઉઠાવવાની તમારી ફરજ છે; અથવા તમને એમ લાગે
 કે જમીનદારોની જમીન ઉપર મજુરી કરીને અથવા તેમની
 જમીન ગણોતે રાખીને જમીનની ખાનગી માલેકીમાં રહેલા
 અન્યાયને ટેકો આપવામાં તમે કશું ખોટું કરતા નથી; તો
 તમારી દશા દહાડે દહાડે વધુને વધુ ખરાબ થવાની છે અને
 તમે કાયમને માટે શુલામ રહેવાના છે.

પરંતુ જો તમે સમજી જાઓ કે તમારા પોતાના સાચા
 કલ્યાણને અર્થે પ્રભુના આદેશ અનુસાર ભાઈચારાથી જીવન ગાળવું,
 એટલે કે, પોતા પ્રત્યે જેવા વર્તનની ઇચ્છા રાખીએ તેવું વર્તન
 અન્ય પ્રત્યે રાખવું, એ સાઈ છે; તો જેટલે દરજ્જે તમે આ
 સમજી જશો અને સમજ્યા પછી જેટલા પ્રમાણમાં તમે તે
 આચરણમાં મૂકશો તેટલા પ્રમાણમાં તમારું ઇચ્છેલું કલ્યાણ
 તમને પ્રાપ્ત થશે અને તમારી શુલામી નાશુદ્ધ થશે.

“ સત્યને ઓળખો, એ તમને તારશે. ”

[સમાપ્ત]

આ પુસ્તક મળવાનું હેતુ :
નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ

